

k KULTURELLA p PERSPEKTIV

Nr 2 • 2015

- Kim Silow Kallenberg om smutsig etnografi
- Barbro Blehr om vigselritualer
- Anna Sofia Lundgren och Karen West om personalisering av offentlig service
- Helena Wulff om musik som kosmopolitism
- Anmälan om berättelser och materialitet

CARLSSON BOKFÖRLAG

Ellingtons skiftande musikaliska bana, med särskilt fokus på Sverige och hans betydelse för svenskt musikliv.

DUKE ELLINGTON

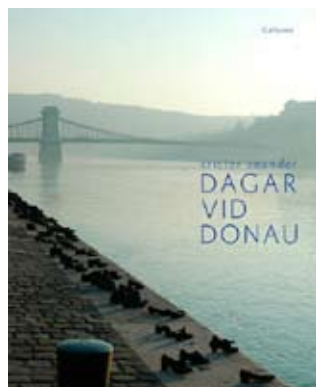
Olle Edström

Håkan Strömberg ger en bred och personlig bild av lons betydelse i natur- och kulturhistoria.

LONS ÖGON

Håkan Strömberg

Crister Enander visar att det finns åtskilliga betydande författarskap att upptäcka för en svensk publik i den ungerska litteraturen.

DAGAR VID DONAU

Crister Enander

En engagerad och faktafylld skildring av den svenska grisens kulturhistoria.

GRISENS HISTORIA

Martin Ragnar

Boken ger en inträngande bild av hur dagens svåra situation egentligen ser ut och en bakgrund till den.

KRISERNAS GREKLAND

Rönnerstrand/Heldner

CARLSSON BOKFÖRLAG, Stora Nygatan 31, Box 2112, 103 13 Stockholm
08-545 254 80, info@carlssonbokforlag.se, www.carlssonbokforlag.se

Utgives av Föreningen Kulturella
Perspektiv vid Umeå universitet, med
stöd av Vetenskapsrådet och
Carlsson Bokförlag, Stockholm

*Kulturella Perspektiv – Svensk etnologisk
tidskrift* tillämpar ett referee-system
med extern kvalitetsgranskning.

*Kulturella Perspektiv – Svensk etnologisk
tidskrift* is a refereed quarterly scientific
journal. Submitted manuscripts will
undergo blind peer review.

CHEFREDAKTÖR
Roger Jacobsson

REDAKTIONSKOMMITTÉ
Alf Arvidsson, Billy Ehn,
Kurt Genrup, Roger Jacobsson,
Marianne Liliequist, Anna Sofia
Lundgren, Britta Lundgren

REDAKTIONELL ASSISTENT
AnnCristin Winroth

RÅDGIVANDE NATIONELL
REDAKTIONSKOMMITTÉ
Gösta Arvastson, Helene Brembeck,
Lena Gerholm, Orvar Löfgren,
Inger Lövkrona

INTERNATIONELL
REDAKTIONSKOMMITTÉ
Anne Eriksen, Oslo, Torunn Selberg,
Bergen, Ulrika Wolf-Knuts, Åbo,
Richard Wilk, Bloomington, USA,
Anna-Maria Åström, Åbo

ANSVARIG UTGIVARE
Billy Ehn

REDAKTIONENS ADRESS
OCH KONTAKTUPPGIFTER
Etnologi/Institutionen för kultur- och
medievetenskaper, Umeå universitet,
SE-901 87 Umeå
Roger Jacobsson, tel. 070-639 80 55
roger.jacobsson@kultmed.umu.se
Billy Ehn, tel. 090-786 55 67
billy.ehn@kultmed.umu.se
AnnCristin Winroth (prenumera-
tionsansvarig) tel. 090-786 57 25
anncristin.winroth@kultmed.umu.se
Fax 090-786 78 45

PRENUMERATION
275 kronor för fyra nummer 2015,
institutioner och bibliotek 325 kronor,
lösnummer 70 kronor

PLUSGIRO 65 33 59 – 0

OMSLAG OCH GRAFISK FORM
Roger Jacobsson

TYPSNITT Adobe Caslon

COPYRIGHT
Kulturella Perspektiv och respektive
författare

TRYCK
Original i Umeå AB 2015

ISSN 1102-7908

k KULTURELLA p PERSPEKTIV

Svensk etnologisk tidskrift

Nr 2 2015 • Årgång 24

KIM SILOW KALLENBERG
Smutsig etnografi – en metoddiskussion 2

BARBRO BLEHR
En ändamålsenlig vigselritual
Om löften, böner, yta och djup 13

KAREN WEST OCH ANNA SOFIA LUNDGREN
Välfärdsfantasier
Personalisering av offentlig service i Storbritannien 24

ANTECKNAT 34
Jazz i Ghana: Musik som kosmopolitism
Av HELENA WULFF

ANMÄLNINGAR OCH NOTISER 38
Narrativitet och materialitet i förening
Katarina Ek-Nilsson och Birgitta Meurling, (red.),
Talande ting: Berättelser och materialitet,
anmäld av ROGER JACOBSSON

Omslagsbilden: "Mängder av kärlekslås har börjat tynga ner Västerbron i Stockholm.
Bild från 2012, Wikimedia Commons.

Smutsig etnografi – en metoddiskussion

KIM SILOWKALLENBERG, doktorand i etnologi och verksam vid institutionen för historia och samtidsstudier, Södertörns högskola. Hennes forskningsintressen berör makt och identitet, med ett särskilt fokus på framför allt genus och klass. I sitt pågående avhandlingsprojekt undersöker hon den statliga tvångsvården av ungdomar, med fokus på behandlingspersonalen vid dessa institutioner och deras yrkeskultur. Frågor kring hur ungdomar, behandlingspraktiker och yrkesidentitet bland personalen konstrueras diskursivt står i fokus för analysen.

En dag säger en av ungdomarna till mig: "Jag skulle vilja vara i din position; bara kunna gå härifrån när du vill." Jag svarar att "personalen kan väl också gå härifrån när de vill?". "Nej, de jobbar ju här", blir svaret (fältanteckningar, augusti 2013).

Som etnografer och kulturforskare är vi i vår forskningspraktik ofta upptagna av att skapa oss en bild av de personer vi studerar, och av att sätta in dessa i en kontext som kan förklara deras utsagor och praktiker. Det här utdraget ur mina fältanteckningar utgör dock ett exempel på hur jag i min tur positionerades som forskare i det studerade fältet, av de som befann sig där, och det fick mig att börja fundera över min positions implikationer för de analyser som jag gör. Detta empiriska exempel är hämtat från ett material bestående av intervjuer och observationer genomförda vid ett av statens särskilda ungdomshem där unga personer tvångsvårdas. Den unga person som gör den här analysen av mig som forskare i relation till de andra kategorierna i fältet gör min position till någonting särskilt från de andras; den beskrivs som någonting avundsvärt i och med att jag har friheten att gå därifrån när jag vill. Detta är något som han menar att varken ungdomarna eller personalen har möjlighet till, dock kanske av något olika anledningar.

Att ägna sig åt forskning är framför allt att betrakta som en särskild slags praktik (jfr Gray 2003:57), och vid sidan om sådana praktiker som att intervjua och observera är även att läsa och att skriva praktiker som hör forskningen till. Samtidigt som jag skriver, eller läser sådant som andra har skrivit, analyserar jag också mitt empiriska material. I analyserna är en viktig del av forskningsprocessen det självreflexiva arbete som syftar till att sätta sig själv i relation till det studerade fältet. I den

här artikeln ämnar jag föra en självreflexiv diskussion kring det fält jag som etnolog studerar: särskilda ungdomshem där tvångsvård av ungdomar bedrivs. Jag menar att ett självreflexivt förhållningssätt är särskilt angeläget i ett fält präglat av så tydliga maktrelationer och en sådan ut-satthet som tvångsvårdens fält. Jag ställer mig frågan vem jag är i förhållande till det fält jag studerar, och om det verkligen förhöll sig så att jag kunde gå därifrån när jag ville eller vad det i annat fall var som höll mig kvar.

Denna diskussion förs framför allt med stöd i en text som jag har funnit mycket inspirerande, av antropologen Beatrice Jauregui (2013) som bär titeln "Dirty Anthropology: Epistemologies of Violence and Ethical Entanglements in Police Ethnography", och som jag finner värdefull att diskutera även i en svensk kontext.

Beatrice Jauregui diskuterar de etiska konsekvenserna av att bedriva fältarbete i miljöer där våld är ett centralt och normaliserat inslag. Jauregui studerar poliser, men empiriska beröringspunkter finns även med de behandlingsassistenter som är i fokus för mig. De statliga ungdomshemmen är de enda institutioner för ungdomar där tvångsmedel är tillåtna, och det går därför att tala om ett slags våldsmonopol som liknar det polisen har laglig rätt att förvalta. En av de slutsatser Jauregui drar är att det finns fler likheter mellan forskarens praktiker och forskningspersonernas praktiker än vad som kanske är bekvämt att föreställa sig. Forskaren är inte *ren* i förhållande till fältet, utan är inbegripen i likartade *smutsiga* praktiker som dem hen studerar. Som jag kommer att visa finns det en dubbel betydelse i den smutsighet som kommer att diskuteras.

För det första syftar begreppet på sammanblandningen av multipla roller eller

positioner, motiv och krav, som både forskare och behandlingspersonal navigerar mellan. Där handlar det om smuts i den mening som Mary Douglas lägger i begreppet; att någonting befinner sig på fel plats och därför uppfattas som farligt, skadligt eller orent. Denna typ av smutsighet menar jag är något som existerar i alla forskningsprojekt då de oundvikligen innebär en sammanblandning av olika kontexter. Smutsbegreppet kan i den betydelsen betraktas som något generellt som hör forskningsprocessen till och som kan användas för att självreflexivt diskutera den egna positionen i relation till ett forskningsfält. För det andra syftar begreppet smutsig etnografi på sådana fält, som till exempel tvångsvården, där man stöter på mänsklighetens baksida på olika vis. I den meningen är den smutsiga etnografen en etnografi som hanterar våld, övergrepp och markanta maktobalanser och där etiska frågor blir akuta att hantera. Denna form av smutsighet är, till skillnad från den förra, något som är mer specifikt för till exempel den typ av forskningsmiljöer som jag har studerat. Det är också i sådana etiskt mer svårhanterliga miljöer som Jauregui tar sin utgångspunkt. Därför vill jag mena att diskussionen om smutsighet kan göras både specifik och generell; att den bottnar i en specifik erfarenhet men kan generaliseras och göras relevant för alla som tänker reflexivt kring sin forskningsprocess.

För att contextualisera och tydliggöra den här diskussionen vill jag först kortfattat beskriva det fält där empirin har konstruerats, vilket jag gör i nästföljande avsnitt. Därefter kommer jag att ge några exempel ur mitt empiriska material på tillfällen när jag har blivit uppmärksam dels på fältets smutsighet och dels på min egen smutsighet som forskare, för att un-

dersöka smutsbegreppets möjligheter och begränsningar. Dessa båda spår kan sägas vara kopplade till de två definitioner av smutsighet som jag har redogjort för ovan.

ETT SMUTSIGT FÄLT?

Under omkring fem månaders tid fältarbetade jag på ett av statens särskilda ungdomshem, där pojkar och unga män i åldrarna 14 till 21 år tvångsvårdades till följd av olika typer av beteenden som socialtjänsten hade identifierat som problematiska. Under denna tid deltog jag regelbundet i den dagliga verksamheten vid en institution jag kallar för Viby och genomförde deltagande observationer. Utöver detta har jag även intervjuat 17 av de anställda vid institutionen formellt, och betydligt fler personer informellt. Majoriteten av de intagna ungdomarna hade missbruksproblem, men även olika former av kriminella beteenden utgjorde grund till placeringen, likväl som självskadebeteenden. De flesta ungdomarna kom också från hem som bedömts som otillräckliga och var barn till föräldrar som enligt socialtjänsten ansågs svikta i sin omsorgsförmåga. Men varken dessa ungdomar eller deras familjer är de som fokuseras i min studie av Viby. Istället har jag fokuserat en grupp som jag menar är central för den vård som genomförs men som sällan uppmärksammas i den tidigare forskningen om dessa institutioner: personalen.

Det finns flera kategorier av anställda på de särskilda ungdomshemmen: administrativ personal, sjukvårdspersonal, psykologer med flera. Men den kategori som framför allt utgör behandlingsarbetets kärna är behandlingsassistenterna. Det är

också den grupp som jag har valt att fokusera i min studie. Behandlingsassistenter har ett mångfacetterat jobb med relativt varierande arbetsuppgifter. De är där för att stötta ungdomarna på institutionen i dagliga sysslor som städning, tvätt och skötsel av personlig hygien. De är också ansvariga för fritidsaktiviteter och olika behandlingsprogram som ungdomarna genomgår. Till arbetet hör så disparata uppgifter som att bland annat spela spel, se på tv, styrketräna, paddla kanot, baka kakor, servera mat, samtala med socialtjänst och ungdomarnas familjer samt att föra journaler. Dessutom fungerar behandlingsassistenterna som övervakare som kontrollerar att ungdomarna befinner sig på den plats där de ska vara genom att till exempel låsa upp och låsa dörrar vid vissa tidpunkter.

Yrket som behandlingsassistent är paradoxalt på flera sätt, bland annat då det är ett vårdyrke som till skillnad från andra vårdyrken är manligt dominerat. Yrket kan därför beskrivas som smutsigt enligt den första betydelsen av begreppet, då det inbegriper en sammanblandning av element och subjekspositioner som vanligen hålls separerade. Behandlingsassistent är i

Foto: Statens Institutionsstyrelse.

många och mycket ett manligt kodat yrke som samtidigt är inkluderat i den kvinnligt kodade vårdsfären.

En maskulinitet som är orienterad gentemot en stark, muskulös och manlig kropp samt denna kropps förmåga att utöva ett visst mått av (upplevt) nödvändigt våld, var väldigt dominerande i institutionsmiljön. I avhandlingen diskuterar jag denna maskulinitet i termer av en *machologik*¹ där vissa subjektspositioner och praktiker ges företräde framför andra och skapar vissa specifika normer kring hur arbetet bör bedrivas. I Jason Glynos och David Howarths (2007) termer kan machologiken närmast förstås som en social logik då den utgör ett förgivettagat sätt att tänka kring samt praktiskt organisera behandlingsarbetet och den egna yrkesidentiteten. Sociala logiker kan beskrivas som diskursivt ordnade föreställningar kring vad som är normalt, rätt och riktigt i ett visst sammanhang, och är inte något som rör upp särskilt mycket diskussioner (Glynos & Howarth 2007:140).

Det logikbegrepp som Glynos och Howarth förordar är dock tredelat, och även *politiska* samt *fantasmatiska* logiker har en plats i deras teoribygge. En logik kan artikuleras dels som en social sådan, och dels som en politisk eller fantasmatisk logik, beroende på sammanhang. När en logik blir politisk går det att se hur den rådande ordningen på något sätt blir ifrågasatt; logiken kan då artikuleras antingen som en kritik eller som ett försvar. Att studera politiska logiker handlar om ett utforskande av hur sociala praktiker institutionaliseras, utmanas och försvaras (Glynos & Howarth 2007:133, jfr Lundgren 2012: 62). I mitt empiriska material finns exempel på när machologiken artikulerades både som en politisk och som en fantasmatisk logik, men diskussionen kring

detta lämnar jag i den här artikeln därhän.

Samtidigt som detta macho maskulinitetsideal är väldigt starkt och utmärkande för behandlingsassistenternas yrkesidentitet tillkommer yrkets låga status och låga lönenivå som en annan utmärkande ytterlighet. Denna position som lågstatus- och låglöneyrke delar behandlingsassistentyrket med andra vårdyrken, men det rimmar illa med den dominansposition som behandlingspersonal i övrigt identifierar sig med. Machologiken skulle här kunna förstås som en artikulation av den *protestmaskulinitet* som Raewyn Connell (1995) talar om som en alternativ subjektsposition vid sidan av den hegemoniska maskuliniteten. Protestmaskulinitet är ett sätt att artikulera en maskulin position, och därmed dra fördel av en manlig överordning, samtidigt som positionen inte är överordnad eller normativ i relation till den hegemoniska maskuliniteten.

Ofta används begreppet protestmaskulinitet för att förstå grupper av män eller pojkar i samhällets utkant, som till exempel de pojkar som av olika anledningar befinner sig på särskilda ungdomshem eller andra avvikande grupper (se t.ex. Liljeholm Hansson 2014). Dock menar jag att de unga männen som har placerats på institution och de manliga behandlingsassistenterna ofta iscensätter en liknande protestmaskulinitet och nästan fungerar som varandras reflektioner. Båda grupper använder våld som en lösning på uppkomna problem och båda sätter en ära i praktisk erfarenhet och misstror konventionella kunskapsformer och sätt att vara. Samtidigt får ungdomarnas och personalens respektive iscensättningar av maskulinitet olika effekter och uppfattas på olika sätt av omgivningen. Ungdomarnas våld utgör ett problem och personalens våld en

lösning på samma problem, för att hårdra det något.

Att hävda en maskulin dominansposition och samtidigt arbeta inom ett lågstatus- och låglöneyrke hänger samman med den spänning som finns i behandlingsassistenternas position mellan makt och maktlöshet. Jag menar att det är detta som utgör yrkets kanske allra mest grundläggande paradox. Behandlingsassistenterna befinner sig i en position där de har rätt att tvinga ungdomarna till vissa handlingar och med tvång föra dem i en viss riktning. De har rätt att läsa in ungdomarna, att läsa deras brev, bestämma vilka de ska ha kontakt med utanför institutionen och när detta ska ske. De har dessutom rätt att fysiskt hålla fast ungdomarna om de bedöms vara våldsamma, och att isolera dem från den övriga ungdomsgruppen i så kallade avskiljningsrum.² Personalen har också stort inflytande över ungdomarnas fortsatta liv genom att de deltar i bedömningar av hur de beter sig och fungerar socialt, fysiskt och psykiskt. Dessa bedömningar blir sedan en del av de journaler som följer med ungdomarna efter institutionsvistelsen och som utgör grund för hur ett fortsatt vårdbehov bedöms se ut.

Samtidigt som de har detta högst konkreta inflytande över ungdomarnas självbestämmanderätt upplever de flesta av behandlingsassistenterna att de saknar inflytande över sin egen arbetssituation. Många lyfter fram den dåliga lönen som en av de faktorer som ger dem en utsatt position.³ Andra saker som beskrivs som bidragande till personalens utsatthet är de hotfulla och våldsamma ungdomarna, bristande uppbackning från nära chefer och central organisation samt det omgivande samhällets oförståelse inför det svåra arbete de är satta att utföra. Det är

till exempel en vanlig uppfattning att media förmedlar en ensidig och negativt vinklad bild av vad de statliga ungdomshemmen egentligen sysslar med. Flera av behandlingsassistenterna i min studie upplever att deras yrkeskategori är förknippad med maktmissbruk och orättfärdigt våld. Samtidigt har de flesta en uppfattning om att de i sin yrkesposition gör gott och bidrar med någonting viktigt i samhället. Hur går det att som forskare hantera de diskrepanser som finns mellan behandlingsassistenternas självbild och de sätt på vilka de avbildas? Hur kan de vara både maktutövare och maktlösa på samma gång? Och, kanske en mer angelägen fråga; vilka beröringspunkter finns det mellan forskare och forskningspersoner i sätten på vilka etik och moral hanteras i relation till de egna arbetsuppgifterna?

I enlighet med Beatrice Jauregui vill jag mena att forskarens position, situation och självbild inte skiljer sig särskilt mycket åt från forskningspersonernas. Vi vänder oss nu till forskningspraktikerna och till det som kanske kan kallas en smutsig etnografi.

SMUTSIG ETNOGRAFI?

KUNSKAPSPRODUKTION OCH REFLEXIVITET I "SVÅRA" FÄLT

Jag får en del kommentarer om mitt anteckningsblock som jag har valt att anteckna öppet i under observationstillfällena. Vid ett tillfälle frågar behandlingsassistenten Esa om jag har skrivit mycket och säger att jag måste vara duktig på att få med mycket av det som händer. Han ser vänlig ut när han säger det och verkar mena det som en komplimang.

Vid ett annat tillfälle sitter jag på kontoret vid slutet av ett arbetspass och skriver i anteckningsblocket. Behandlingsassistenten Filip står tillsammans med en av vikarierna och pratar alldeles bredvid mig och säger till sin kollega

att kaffet smakar äckligt. Sen lutar han sig fram, som för att kontrollera om jag antecknar att de tycker att kaffet är äckligt. "Skriver du ner det nu?" frågar han. De skrattar båda gott åt detta och jag skrattar också. Filip säger med högtidlig röst, precis som om han citerar någon: "Personalen tycker att kaffet är mycket viktigt" (fältanteckningar, april 2013).

Det anteckningsblock jag använde för att skriva ner vad som hände och vad personer i fältet sade vid observationstillfällena väckte reaktioner hos forskningspersonerna.

Att jag befann mig på behandlingsassistenternas arbetsplats och öppet förde anteckningar som de visste var fokuserade på vad de sa och gjorde störde den normala ordningen på institutionen. Vanligen var informationsinsamlandet riktat från personalen mot ungdomarna, och nu var det istället någon som samlade kunskap om dem. Jag mötte både nyfikna reaktioner på mitt antecknande samt mer oroliga eller ängsliga uttryck. Utdraget från mina fältanteckningar här ovan utgör exempel på detta och får tjäna som ingång till en diskussion kring min position som forskare i fältet och den kunskap som är möjlig för mig att nå. På flera sätt fungerade mitt anteckningsblock som ett materiellt objekt genom vilket min position i fältet förhandlades med övriga aktörer. Denna sammanblandning av element och positioner, symboliserat av anteckningsblocket, kan läsas som ett exempel på smutsighet. Smuts i Mary Douglas mening handlar ju om sådant som befinner sig på fel plats och som därmed hotar den vanliga ordningen. Dock var denna smutsighet att betrakta som en tillgång under fältarbetet då anteckningsblocket blev en väg in till att benämna mig som forskare och avdramatisera den ibland obekväma situationen med att ha någon som följer

med i och betraktar allt som sker. Att vara forskare i miljön kan därmed ses som en smutsig position, samtidigt som det etiskt korrekta var att vara öppen med denna smutsighet och leva i positionen som avvikande från den vanliga ordningen.

Min egen väg in i detta fält är personlig på flera olika plan. Flera av mina familjemedlemmar, och så även jag, har erfarenheter av att ha arbetat med tvångsvård av ungdomar på olika sätt. Dessa personliga kopplingar och egna erfarenheter har jag ibland betraktat som en tillgång och ibland som en belastning. Utan mina personliga erfarenheter och relationer till fältet tror jag inte att denna studie hade varit möjlig att genomföra. De särskilda ungdomshemmen utgör på flera sätt en dold värld som mina tidigare erfarenheter bidrog till att tillgängliggöra. Att de tvångsvårdande institutionerna präglas av en slutenhet som blir tillgänglig först när du bedöms vara en insider är en av de poänger som mitt arbete bidrar till att belysa. Jag vill göra den här slutna världen tydlig för andra än de som är antingen intagna eller anställda. Men för att kunna göra det har det varit nödvändigt att först ha varit en del av den på ett mer direkt vis.

För att överhuvud taget ges tillträde till de slutna ungdomshemmen var jag tvungen att använda mig av informella kontakter, från tiden då jag själv arbetade som behandlingsassistent, och på så vis korrumpiera mina egna föresatser att gå den officiella vägen i mina förfrågningar om tillträde. Här blev en smutsig etnografi svaret på ett smutsigt fält. Här glider vi också över till den andra definitionen av smutsighet som jag vill diskutera; den som signalerar någonting korrupt eller våldsamt. Själva möjligheten att genomföra studien fick gå före eventuella etiska betänkligheter i att använda personliga

kontakter. Jag var heller inte fullkomligt öppen med vad jag ville studera; vilket framför allt var maktrelationerna inom tvångsvården, utan använde omskrivningar som till exempel personalkultur i kontakten med tänkta forskningspersoner. Genom detta har jag tagit mig rätten att ställa mig över riktlinjer för god forskning som jag annars betraktar som viktiga och därmed gjort våld på mina egna ideal. Jag gör det här eftersom jag anser mig ha rätt till det; eftersom jag tror att min studie kan bidra med kunskap som annars inte hade varit tillgänglig. Jag gör det för att jag vill göra gott. Vad skiljer då mig som forskare från mina forskningspersoner som även de ibland tar etiska genvägar för att nå ett högre syfte? Kanske är insikten om att skillnaden inte är så stor en av de viktigaste slutsatser jag har kommit fram till. För identifikation och förmåga att förstå någon annans situation är viktiga redskap för att rättvist kunna gestalta andra människors verklighet. Att förstå sig själv som smutsig kan vara smärtsamt, men jag menar att det också kan vara nödvändigt för en trovärdig diskussion kring etik och självreflexivitet.

När Beatrice Jauregui skriver om poliser, som i sin vardag begär våldshandlingar och ofta agerar utifrån bristfällig information i sin yrkesutövning, skriver hon samtidigt om etnografiska forskare. I en sammanställning av likheterna mellan de båda grupperna listar hon tre centrala punkter (2013:139). För det första konstruerar och representerar både poliser och antropologer verkligheten utifrån fragmentarisk, situationell och ofta motsägelsefull kunskap (Jauregui 2013:139). Någon typ av sammanhängande berättelse måste dock förmedlas då detta är en del av båda grupperns jobb, men hur den ska se ut är sällan självklart. För det andra har båda

grupper mångfasetterade och ibland konfliktfyllda inre motiv samt yttre riktlinjer när det kommer till genomförandet av vår yrkespraktik (Jauregui 2013:139). Ibland uppstår kollisioner mellan inre och yttre krav, eller mellan olika inre eller yttre drivkrafter. Som forskare är det till exempel inte självklart att våra förväntningar på och motiveringar för vår forskningspraktik ser likadana ut i början av en studie som i slutet. För det tredje lever båda grupper multipla, och ibland motstridiga, roller eller subjektpositioner och måste därför navigera mellan många samtidiga moraliska och kulturella koder (Jauregui 2013:139).

Ett exempel som visar på behandlingsassistenternas multipla roller, eller subjektpositioner, var en incident som inträffade under mitt fältarbete där en kvinnlig behandlingsassistent skadades i samband med en fritagning av en av ungdomarna. Behandlingsassistenten hade tagit med sig en av de unga killarna för att uppsöka tandläkare när en bil körde på henne och tog med sig ungdomen därifrån. Hennes ben skadades och händelsen ansågs mycket allvarlig av flera skäl. Bland annat väcktes frågor kring arbetsmiljön och huruvida det var rätt att behandlingsassistenter någonsin skulle vara ensamma med ungdomarna i arbetet. I relation till detta pratar jag med Linda som har en samordnande roll på en av institutionens avdelningar och som ibland går in i rollen som ställföreträdande chef.

Linda berättar att det är mycket som har rörts upp på grund av det inträffade, att det blir utredningar från en mängd olika håll. Linda säger att hon har en svår sits eftersom hon "sitter på tre stolar". Som skyddsombud, som facklig representant och som beslutande chef dagen då det inträffade. Hon menar att de har följt alla regler och rutiner så hon är inte orolig av den

anledningen, det handlar mer om att en övergripande översyn skall göras, tror hon. Linda beskriver det som att det dras i dem som arbetar på institutionen från en massa olika håll, där olika parter lyfter upp olika aspekter som extra viktiga. Till exempel vill Socialstyrelsen att vården ska bedrivas i öppnare former så snart som möjligt för de intagna ungdomarna, och att man därför ska åka på utfärder från institutionen mer än vad man redan gör. Detta samtidigt som facket lyfter fram säkerheten för personalen och att förhindra rymningar som det mest centrala (fältanteckningar, april 2013).

Detta utdrag ur fältanteckningarna utgör exempel på behandlingsassistenternas stundtals splittrade yrkesposition(er). Vi förstår alla att det är svårt att sitta på tre stolar samtidigt och att alla roller inte kan spelas lika bra. Linda menar dock att hon formellt inte har gjort något fel, men ändå känner hon sig inte helt nöjd med det arbete hon har utfört till följd av sammanblandningen av positioner och motstridiga krav. Samma sak gällde för mig som forskare i institutionsmiljön. Jag var där i egenskap av att vara etnolog, men även i rollen som tidigare behandlingsassistent och, vilket jag ibland gjordes mycket uppmärksam på, som kvinna. Jag var där för att en bekant från mitt tidigare yrkesliv ville göra mig en tjänst genom att ge mig tillträde till institutionen. Alla de här olika positionerna väckte olika känslor hos mig under fältarbetet, och gav olika möjligheter till identifikation eller avståndstagande i relation till forskningsfältet. Dessa positioner påverkar därmed också den kunskap som produceras. Jag vill här ge ett sista empiriskt exempel på en situation från mitt fältarbete som jag vid tidpunkten uppfattade som mycket obehaglig och som jag fortfarande inte är säker på fick en önskvärd utgång.

Kontexten till denna episod är ett behandlingsprogram som används på Viby

och som kallas för programverksamheten. Det är uppdelat i teman som till exempel missbruk, kriminalitet och familj, med diskussionsfrågor eller kortare föreläsningar som personalen håller i. Temat som är i fokus i följande empiriska utdrag är sexualitet, och här håller behandlingsassistenten Danne i lektionen där två unga killar deltar.

Danne [behandlingsassistent] sitter med en pärm med frågor i. Han tycks inte ha läst igenom uppgifterna i förväg utan sitter och läser tyst för sig själv innan han säger något. Fnyser åt en del, skrattar lite. Han ger ett ganska tafatt intryck. Berättar först att det enligt lag är förbjudet för någon som är över 15 år att ha sex med någon under 15 år. Han frågar vad killarna tycker om det. Kevin [ungdom] säger att han tycker att en 14-åring och en 16-åring ska få ligga om de vill. Det blir ingen direkt diskussion. Danne vänder blad. Nästa sida handlar om sexmissbruk. Danne börjar berätta om en polare till honom som är i 35-årsåldern och som har varit ihop med samma tjej sedan han var runt 20. Danne säger att den här mannen har legat med över 1000 tjejer. "Att hon inte fattar!" säger han, med hänvisning till mannens flickvän. "Då måste man vara lite dum." Killarna håller med. Danne berättar om hur hans vän successivt har brutit ner tjejen; fått henne att sluta studera, sagt att hon inte får ha på sig vissa kläder etc. Danne utbrister: "1000 tjejer! Det är ju rockstjärnesiffror!" (ur fältanteckningar, maj 2013).

Som ensam kvinna i ett rum där denna machomaskulinitet iscensattes var ovan beskrivna episod väldigt obehaglig. Men den ställde också min position som forskare på sin spets. Jag gick hem den dagen med en ilska i kroppen och en övertygelse om att den här behandlingsassistenten inte kunde få jobba kvar. Jag hade tänkt anmäla detta, som jag betraktade som ett missförhållande, till personens arbetsgivare, men valde efter samtal med mina handledare att avstå. Här mötte jag smuts

i dess andra bemärkelse; en etisk tvivelaktighet där psykisk misshandel av närstående och en manlig sexuell överordning rättfärdigades. Efter att ha diskuterat saken med mina handledare tog jag beslutet att stanna i positionen som en mer passiv observatör; en forskare som inte ingrep direkt utan som istället skriver om situationen långt efter att den ägt rum. I egenkap av forskare gav det här mig ett värdefullt empiriskt material, men som människa fick situationen mig att känna mig smutsig.

AVSLUTANDE REFLEKTIONER

Det reflexiva arbetet ska inte fungera som en slags bikt av tidigare synder, även om det är en metafor som fungerar särskilt väl i en diskussion av den smutsiga etnografen. Det är framför allt en analys av hur dessa tidigare erfarenheter och förförståelser påverkar vilken kunskap som är möjlig att nå som bör stå i centrum i en självreflexiv diskussion. Dessutom handlar det om en diskussion av forskaren situerad i fältet.

I vetenskapliga texter tycker jag mig ibland ana en föreställning om att vi enkelt rör oss in och ut ur våra forskningsfält. Vi kommer dit och sen åker vi hem. Det här var även den föreställning som ungdomen i artikelns inledande etnografiska utdrag gav uttryck för när han menade att min position innebar att jag kunde åka hem när jag ville, till skillnad från ungdomarna och personalen. Kanske beror det på att han betraktade mig som en outsider som inte hörde till fältet på samma sätt som ungdomar och personal. Att jag blev någonting smutsigt, i meningen att jag inte hörde hemma. Ibland tror jag att det även är så vi internt betrak-

tar oss själva som forskare; som outsiders som fritt kan komma och gå från våra forskningsfält utan att det får personliga konsekvenser för oss. Dock glömmer vi kanske ibland relativt banala saker, som till exempel att vi är bundna av vårt behov av att uppbära lön och därför inte alls kan komma och gå som vi vill. Våra ekonomiska behov tvingar oss i någon mening att arbeta vidare i våra forskningsprojekt, även om de får oss att känna oss obehagliga. Här kanske vi ibland kompromissar med våra etiska ideal för att uppnå resultat på så vis att vi smutsar ner oss själva, jag vet åtminstone att det är fallet för min del.

I diskussionen kring huruvida vi kan komma och gå som vi vill i våra forskningsmiljöer är även affekt centralt menar jag. När är jag som forskare glad, ledsen, eller arg i relation till mitt forskningsfält och vad kan dessa affektiva rörelser säga oss om det studerade fältet? Under mitt fältarbete har jag många gånger känt mig arg och ledsen över den råhet och det (symboliska och fysiska) våld som existerar i tvångsvårdens kontext. Den machologik som istället för att lösa upp aggressiva förhållningssätt till världen snarare förstärkte dem var den aspekt som kanske gjorde mig mest betryckt. Denna logik kan ses som en väsentlig del av det smutsiga i detta fält, om man med smuts menar något som är etiskt tvivelaktigt eller våldsam.

I mitt fall medförde mina egna förförståelser av fältet att jag ofta delade en viss kunskap med mina forskningspersoner. Jag kände mig på många sätt delaktig i fältet redan från början till exempel genom att jag visste hur jag skulle klä mig och bete mig för att passa in och accepteras (jfr Gray 2003:87). Samtidigt är inte gemensamma erfarenheter som jag och

forskningspersonerna delade, och som ibland ledde till en ömsesidig identifikation, allt som har betydelse här. Även om jag kanske hade varit en av dem vid någon tidpunkt så hade detta passerats samtidigt som jag kom in i fältet i egenskap av forskare. Vad Ann Gray beskriver som universitetets resurser, ett teoretiskt och intellektuellt språk och ett konceptuellt tänkande (Gray 2003:50), har gjort mig till en annan än den jag var i rollen som behandlingsassistent. Samtidigt har mina individuella erfarenheter och förförståelser lett mig till att ställa vissa frågor, och kanske också bidragit till att formulera vissa svar. Det går inte att skilja ut dessa intersektionella subjektspositioner från varandra, annat än som ett tillfälligt tankeexperiment, varken hos forskningspersonerna eller hos forskarna. Det sociala är alltför komplicerat. I den betydelsen av smuts; som något som befinner sig på fel plats och som därmed hotar fasta gränser och invanda kategoriseringar, är all forskningspraktik att betrakta som smutsig.

Jag skulle inom ramen för dessa avslutande reflektioner också vilja lägga till en fjärde punkt till den lista av likheter mellan forskare och forskningspersoner som Beatrice Jauregui har sammanställt. Förutom att båda grupper agerar utifrån fragmentarisk kunskap, navigerar mellan mångfasetterade inre och yttre krav och motiv samt lever multipla subjektspositioner i sin yrkesvardag, är det också så att båda grupper genomför ett jobb som tydligt avslutas. De behandlingsassistenter som jag studerar har stort inflytande över ungdomarna på institutionen under tiden då de vistas där, sedan flyttar pojkarna någon annanstans och är inte längre behandlingsassistenternas ansvar. Likväl följer de bedömningar personalen har skrivit ned med ungdomarna i deras fort-

sätta liv. Deras journalanteckningar får fortsatta konsekvenser för de åtgärder som fortsätter att riktas mot ungdomarna, även efter att de skrivs ut. Detsamma kan sägas vara sant för mig som etnografisk forskare. Även jag befinner mig i fältet under en mycket begränsad tid, men det jag skriver ned i form av vetenskaplig text finns alltid kvar och kan användas på sätt jag inte har direkt kontroll över. Denna fjärde punkt av likheter; att både etnologer och behandlingsassistenter gör ett jobb som dels har ett tydligt avslut och dels får fortsatta konsekvenser som sträcker sig bortom detta avslut, är kanske den punkt som gör etnografen mest smutsig. Vi är tydliga utövare av makt, även om detta bär emot att erkänna. För visst saknas det diskussioner kring vad konsekvenserna, etiskt och praktiskt konkret, blir för ett forskningsfält efter det att våra projekt har avslutats?

Vi tar som forskare inte ansvar för detta. På samma sätt som det saknas diskussioner kring, och ansvarstagande för, vad som händer med människor efter myndighetsutövande insatser. Om vi ska fortsätta att smutsa ner våra händer, i forskningsmiljöer som kräver något av oss och som väcker ett samhällsengagemang, är detta frågor som behöver diskuteras mer utförligt.

NOTER

¹ I avhandlingen använder jag ett så kallat logikperspektiv, där jag framför allt hämtar inspiration och redskap från Jason Glynos och David Howarths arbeten (t.ex. Glynos 2004, Glynos & Howarth 2007 och Howarth 2013). Logikperspektivet är ett diskursteoretiskt perspektiv som bygger på ett poststrukturalistiskt synsätt på det sociala.

² Den officiella benämningen för denna tvångsåtgärd riktad mot utätagerande och våldsamma ungdomar är avskiljning. I dagligt tal används

dock ofta begreppet isolering när personal eller ungdomar talar om att med tvång avskiljas från gruppen i ett för ändamålet särskilt utrymme. Se myndighetens hemsida (www.stat-inst.se) för en utförligare genomgång av de tvångsmedel personalen har rätt att använda.

- ³ För Sekomedlemmar inom SiS var medianlönen 23 355 kronor per månad enligt lönestatistiken september 2013. De allra flesta låg inom intervallet 21 600–24 500 kronor per månad. Lönerna avser fast månadslön det vill säga lönen exklusive rörliga tillägg som exempelvis Ob-tillägg (uppgifter från mailkonversation med fackförbundet Seko, 22 januari 2014).

REFERENSER

- Connell, Raewyn, 1995. *Maskuliniteter*. Göteborg: Daidalos.
- Douglas, Mary, 2002 (1966). *Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo*. London & New York: Routledge.
- Glynos, Jason, 2008. "Ideological fantasy at work", i *Journal of Political Ideologies*, 13(3). London: Routledge, Taylor & Francis group.
- Glynos, Jason & Howarth, David, 2007. *Logics of Critical Explanation in Social and Political Theory*. London & New York: Routledge.
- Gray, Ann, 2003. *Research Practice for Cultural Studies: Ethnographic Methods and Lived Cultures*. London: Sage.
- Howarth, David, 2013. *Poststructuralism and After: Structure, Subjectivity and Power*. Hampshire & New York: Palgrave Macmillan.
- Jauregui, Beatrice, 2013. "Dirty anthropology: epistemologies of violence and ethical entanglements in police ethnography", i Garriott, William (ed.), *Policing and Contemporary Governance: The Anthropology of Police in Practice*. London: Palgrave Macmillan.
- Liljeholm Hansson, Susanne, 2014. *Berättelser om*

ungdomsgång i förorten: Genus, makt, moral. Göteborg: Göteborgs universitet.

- Lundgren, Anna-Sofia, 2012. "Logikperspektivet – ett försök till analysmetod", i *Kulturella Perspektiv* 2012:3-4.

SUMMARY

Dirty Ethnography – a Discussion of Methodology (Smutsig etnografi – en metoddiskussion)

In this article the methodological consequences of studying difficult fields of research is discussed, using the concept of dirty ethnography as a point of departure. Being dirty as a researcher has two implications; firstly it refers to the process where the researcher is positioned in an ethnographic field where different positions, subjectivities and/or identities are merged together, sometimes causing conflict or anxiety. Here the dirtiness is understood as something inevitable that is a necessary part of every research process. Secondly, dirtiness refers to the more specific research that takes place in contexts where we feel uncomfortable or where our ethical standards are more difficult to uphold. The ethnographical example discussed here is compulsory care of problematic teenagers with various behavioral and psychosocial difficulties. The analytical focus is directed towards institutional staff working in this environment. Here the different kind of dirtiness that is actualized in this field is discussed as important methodological and analytical tools to further develop ethnological conversations on self-reflexivity.

Keywords: ethnography, dirtiness, compulsory care, self-reflexivity.

Kim Silow Kallenberg, PhD Candidate in Ethnology, Department of History and Contemporary Studies, Södertörn University, Stockholm, Sweden.

En ändamålsenlig vigselritual

Om löften, böner, yta och djup

BARBRO BLEHR är professor i etnologi vid institutionen för etnologi, religionshistoria och genusvetenskap, Stockholms universitet. Hon har forskat om nationalism, ritualer, religion och vardagliga rutiner. Artikeln "En ändamålsenlig vigsel" är relaterad till ett projekt om religiös förändring, inledningsvis finansierat med medel ur en särskild resurs för forskning vid Humanistiska fakulteten, Stockholms universitet.

för några år sedan fick jag en beställning på ett föredrag för präster och familjerådgivare i Stockholm. Temat var om den samtida vigseln (enligt Svenska kyrkans ordning) hjälper par att leva tillsammans eller gör deras äktenskapliga projekt svårare. Som bakgrund fanns både en frustration över samtidens överdådiga bröllopsfirande och en omsorg om par som strävar med att få livslånga relationer att fungera. I denna artikel ska jag lyfta fram de reflektioner om ritualen som uppgiften kom att aktualisera, och relatera dem till olika aspekter av Svenska kyrkans samtida arbete med vigseln. Ambitionen är att med vigselritualen som ingång ge inblick i en flik av samfundets samtida utmaningar, självförståelse och utvecklingsarbete.¹

PROBLEM, FÖREDÖMEN OCH FÖRÄNDRINGSARBETE

Att vigslar kan väcka känslor av obekvämheter hos kyrkans företrädare har länge varit känt. Erfarenheten har kondenserats i begreppet "ceremonimästare", ett ord som signalerar uppgivenhet över att förväntas leda en gudstjänst med en församling som inte är engagerad på det sätt den borde vara, eller har sin uppmärksamhet riktad någon annanstans än mot ritualens centrum.

Det kan ligga nära till hands att relatera detta till att paren ifråga inte är kyrk- eller kristendomsvana, eller har vad Bo Larsson (1992:130) har kallat "en genomtänkt relation till den kristna tron". En präst med bred erfarenhet av vigslar uppger i en av kyrkan utgiven informationsbroschyr att hon aldrig har vigt några som går i kyrkan regelbundet (Arby 2004a:10), och en präst jag intervjuade 2005 gjorde uppskattningen att nittio pro-

cent av vigslarna saknade en andlig dimension. På förfrågan definierade hon denna dimension som att paret tycker att det är viktigt, eller har betydelse, att de "inför Gud lovar att de ska försöka att leva tillsammans".

Men att brudparet och deras gäster inte är kyrkvana behöver i sig inte vara ett stort problem. Tvärtom kan en präst spurras av uppgiften att nå fram till de ovana eller initialt ointresserade med ett kristet budskap. Larsson resonerar i sådana banor när han betonar hur viktigt det är att i vigseltalet välja och väga sina ord i syfte att "försöka skapa öppen, tillgänglig, begriplig och positiv förkunnelse..." (1992:130). Jan-Olof Aggedal resonerar på liknande sätt när han noterar att vigsel- och begravningspredikningar i slutet av 1900- och början av 2000-talet har fått "en tydligare själavårdande och undervisande prägel", och att situationerna därmed får karaktär av "ett möte mellan officiell kristen tradition och en privat familjetradition" (2009:23).

I skriften *Vigsel*, en informationsbroshyr som Svenska kyrkan riktar till blivande brudpar, framhålls hur parens brist på intresse kan vändas i sin motsats, till exempel genom att prästen under vigselförberedelserna arbetar med att fördjupa både förståelsen av ritualens innebörd och parens tro (Arby 2004a:8–9). Ett gift par vittnar i samma skrift om hur vigseln förändrade (för en av dem) synen på kyrkan och (för den andra) förhållandet till den egna tron (Arby 2004b:13–14). Om sådana processer är vanliga eller ej framgår inte. Men det är tydligt att kyrkan i den kontaktyta mot allmänheten som skriften utgör vill understryka att förändringen är möjlig. Kyrkans företrädare är väl medvetna om att den kyrkliga vigseln för många par är förknippad med förvänt-

ningar på en "schysst fest" (Hedman 2004b:3) eller en särskild stämning (Arby 2004a:8) – men deras ambition är att möta detta genom att ge paren "mycket, mycket mer" (ibid.).

Den primära orsaken till prästernas obekvämheter är därför inte motpartens brist på kristen införståddhet, utan istället vad de uppfattar som en överdrivet stor omsorg om allt som omger vigseln. En av de präster jag intervjuade förklarade det som följer, när jag frågade vad ordet ceremonimästare stod för:

...det är så oerhört mycket annat kring en vigsel, det är så mycket annat som är så viktigt med kläder och med fest och med inbjudningskort och med program, och med hela /.../ och det ges ut bröllopsmagasin och där är alla tänkbara himmelska kreaturer för bruden och alla, hur de ska åka därifrån och vilken champagne de ska sitta och dricka i bilen eller i båten...

De stora kyrkbrölloppen är en relativt ny företeelse; Aggedal noterar att de blir populära framför allt fram emot millennieskiftet (2009:52). Karin Salomonsson, som har studerat den kommersiella bröllopsbranschen, har beskrivit situationen som att det idag är "okontroversiellt" att spendera mycket pengar på ett bröllop, och att denna kulturella acceptans bidrar till att öka förväntningarna på hur bröllopsdagen ska gestalta sig (2005:49). Karin Jarnkvist, som har utforskat meningsskapande i samband med både stora och små bröllop, gör liknande iakttagelser. Av hennes material framgår att stora kyrkbröllop framstår som norm även för dem som själva väljer andra vigselformer (2011: 131, 139). Hon betonar också hur starkt mediala bröllopskildringar påverkar människors föreställningar om vad hör till ett riktigt bröllop, och hävdar att avsaknaden av populärkulturella skildringar av

enklare vigslar (kyrkliga och borgerliga) bidrar till ett osynliggörande av dessa former (2011:177). I ett senare arbete formulerar hon därför en direkt fråga till kyrkan: "Vilken bröllopsberättelse vill kyrkan förmedla?" (Jarnkvist 2013:72).

Svaret torde vara att Svenska kyrkan numera framhåller enkelheten som ett värdigt bröllopsalternativ, för att inte säga det bästa tänkbara. För dryga tio år sedan kunde man på kyrkans webbplats läsa om brudpar som blickade tillbaka på vigslar i fullsatta kyrkor, och framhöll erfarenheten av att vara omgivna av mängder av gäster som ett djupt meningsfullt minne. Bilder såväl som texter bidrog där till att framställa det traditionella och storslagna som det mest normala.²

Ett decennium senare har detta vänts i sin motsats. Nu finns på samma webbplats under rubriken "Vigsel" fyra artiklar ledsagade av bilder. Den ena informerar om möjligheterna att gifta sig utomlands, nästa ger tips på musik och texter för dem som vill "sätta sin personliga prägel på ceremonin". De två andra fokuserar var sin form för kontrast till de prototypiska stora brölloppen: en kyrklig vigsel under enkla former, samt möjligheten att förnya sina äktenskapslöften efter ett långt samliv som gifta. De två förstnämnda uppslagen är anonymt hållna, medan de båda senare genom att fokusera namngivna par eller familjer starkare inbjuder till identifikation och inlevelse. Ingenting på webbplatsen uppmuntrar till den sortens stora och praktfulla bröllop som Salomonsson och Jarnkvist har identifierat som normgivande. Tvärtom betonas att det lika gärna kan vara tvärtemot, och de enklare formerna framstår som de mest föredömliga.³

En positiv inställning till enkla vigslar märks även i informationsbroschyren *Vig-*

sel (Hedman 2004a, Lagerström 2014a), och i det reflektionsdokument som producerades av vigselgudstjänstgruppen innan förslaget till reviderad kyrkohandbok 2012 färdigställdes (2011:2).⁴ Reflektionsdokumentet påpekade vikten av att lyfta fram möjligheten att ha en enklare vigsel i kyrkorummet, (2011:2), och experimenterade även med tankar på billigare alternativ till ringen (2011:8): "Tatuering, kan det fungera? Band som knyts, ljus som tänds, rosenblad som strös i en ring runt brudparet (vad säger vaktmästaren?) En ring är förenad med en ansevärd kostnad. Vad händer om man inte har råd med en ring, kan man inte gifta sig då?" (ibid.).⁵

Författarna till reflektionsdokumentet funderade också över löftena och deras krav på livsvarighet. Texten ger ett visst intryck av att gruppen har önskat finna nya formuleringar, men inga alternativ presenterades. I det förslag till kyrkohandbok som gick ut på remiss kort tid därefter kvarstår ordet löften, liksom förutsättningen att de ska avse "livslång kärlek och trohet" (Kyrkohandbok för Svenska kyrkan: förslag, 2012:132). Ring eller ringar framstår i förslaget som ett obligatoriskt inslag (2012:137), och kommentarerna till ordningen gör klart att löftena "ska uttrycka parets vilja att leva i trohet och att älska varandra i nöd och lust till döden skiljer dem åt" (2012:138). Av alternativförslagen i reflektionsdokumentet; tatueringar, rosenblad, eller att tillkännagivandet skulle följas av ett fyrfaldigt leve (Reflektion... 2011:9) syns inga spår.

I förklaringarna till handboksförslaget (2012:114) framhålls att revisionsarbetet har strävat efter "att stärka vigselgudstjänsten som just gudstjänst". Den preliminära sammanställning av remissvar som har gjorts allmänt tillgänglig specifi-

cerar inte hur den föreslagna ordningen för vigsel har tagits emot.⁶ Däremot har förslaget blivit föremål för ett par positiva kommentarer i *Svensk Kyrkotidning* (Aggedal 2013, Ekstrand 2013).

En utomstående kan slås av kontrasten mellan reflektionsdokumentet och handboksförslaget. Där det förra har inslag av ett lekfullt bejakande av glädje, till exempel vad gäller möjligheten att församlingen skulle kunna hurra för kärleken, eller för alla närvarandes förflutna, nuvarande och kommande kärlekar, efter att löftena är avgivna (2011:9) ger handboks-förslaget ett stramare intryck genom sitt kompromisslösa tydliggörande av att vig-seln är en gudstjänst. Till skillnad från reflektionsdokumentet reproducerar det både ringar och löften i stort sett utan kommentar – bortsett från ett påpekande av att välsignelsen över ringarna avser äktenskapet och paret, och inte ringarna i sig (2012:117).

Det jag ska kommentera i det följande knyter an till flera av de aspekter som har berörts här ovan. Den första reflektionen avser gestaltning av ambitionen om livslång trohet. Den andra handlar om ritualens modus, och den tredje är en mer övergripande fundering om relationen mellan form och innehåll, eller yta och djup.

ATT LOVA FÖR LIVET

Kyrkan tar glasklart ställning för att äktenskap ska vara livsvariga. Samtidigt vet den att många äktenskap kommer att rämna och är beredd att bejaka även detta. Ritualtekniskt sett bränner denna problematik samman i frågan om löftena och deras formulering. Många, däribland Holte (1992:73f), har påpekat det paradoxala i att handboken 1986 skärpte for-

muleringarna genom tillägget ”till döden skiljer oss åt”, i en tid när det var uppenbart att många av paren inte skulle komma att leva upp till sina löften om livsvarighet. Som arbetsgruppen noterade i sitt reflektionsdokument (2011:8–9) kan man förvisso ifrågasätta om löftena faktiskt är löften, eller viljeyttringar, eller performativa satser. Men deras text släpper alltså temat utan att följa upp iakttagelsen med några konkreta förslag, och ordet löften följer med in i handboksförslaget utan kommentar.

Att lova för livet är ingen liten sak. Det framgår till exempel i Anna Adenijis studie av äktenskapsmotstånd, där författaren refererar personer som finner det otänkbart att lova något ”som de inte är säkra på att de kan hålla” (2008:142), eller som de kanske inte ens vill lova (2008:182). För Jarnkvists intervjupersoner, däremot (som har valt att gifta sig) framstår trohet som en självklarhet, och viljan att hålla samman som starkt relaterad till att paren har eller har bestämt sig för att försöka få gemensamma barn.

Att löftena kan uppfattas som besvärliga artikulerades tydligt på Svenska kyrkans webbplats i en tidigare version. Under rubriken ”Vad innebär vigseln?” ramedes informationen i början av 2000-talet in av referenser till löftesbrott och skilsmässor.⁷ Texten inleddes med frågan ”Kan man lova livslång trohet?”. Svaret var att det är svårt att lova något för hela livet, men att ”vi kan ge uttryck för vår innersta vilja och ambition”. Frågan som ställs i vigseln, förklarade texten, handlar om ”viljan att älska” – alltså, underförstått, inte direkt om ett löfte att kärleken alltid ska vara. Därefter följde fyra stycken som beskrev den äktenskapliga kärlekens och trohetens karaktär, och kontrasterade detta mot förälskelse eller starka känslor.

Men slutpartiet erkände på nytt att det finns situationer där den goda viljan kommer till korta: "Då kan skilsmässa vara den något mindre smärtsamma vägen. Det betyder inte att man inte menade allvar med vad man sa i vigseln..."

I den nu aktuella informationen till brudpar på kyrkans webbplats är referenserna till skilsmässor nedtonade. Texten, under rubriken "Att leva tillsammans", har fokus på idealen för hur gifta makar ska leva tillsammans, med Jesus som förebild.⁸ Där berörs överhuvudtaget inte skilsmässor – annat än möjligen indirekt genom formuleringarna "Sedan råder naturligtvis ingen över omständigheterna" och "Vilja och förmåga är inte samma sak" mot slutet av artikeln. Resonemanget slutar där det började, med Jesus som förebild: "– I kristen tro försöker vi knyta samman varje människas tillvaro med Jesus liv. Vad skulle Jesus ha gjort? Det är en fråga man kan ha som utgångspunkt [...]". I sak är budskapet konstant över

tid. Men den nya utformningen borde rimligen kunna te sig något mer främmande i relation till ett sekulärt vardagsliv än den som mötte webbplatsens läsare tio år tidigare.

I föredraget aktualiserade jag en tänkbar alternativgestaltning av viljan till evig trohet: de hänglås som kan ses fästa på broräcken i städer runt om i världen, och vars nycklar har kastats i djupet under bron (för en översikt, se Kättström 2012). Med dem materialiserar par sin vilja att höra samman utan återvändo, och lovar i stål mot stål det som kan framstå som svårt eller omöjligt att lova muntligt i en kyrklig vigsel. Det är säkert för djärvt att föreslå att läsen skulle kunna flyttas in i kyrkorummet eller bli en del av vigselakten, och de var inte heller bland de alternativ som kom på tryck i förslag eller förhandsreflektioner i handboksarbetet. Men som en alternativ gestaltning av viljan till livslång trohet hade de kunnat vara en resurs i gränzonen mellan ritual och vardag

Kärlekslås på Västerbron, Stockholm, september 2011.

– till exempel som en del av bildspråket i presentationerna och förklaringarna på kyrkans webbplats, eller i informations-skrifter av annat slag. Där skulle hänglås-symboliken potentiellt sett kunna bygga en bro mellan kyrkans språk och de riter som människor reproducerar på egen hand, genom den parallell som kompromisslösheten utgör.

Kyrkans senaste inlägg på temat löften finns i den andra utgåvan av skriften *Vigsel*. Den adresserar problematiken i en text rubricerad "Vad är ett löfte?" (Lagerström 2014b:12-1), där en intervjuad filosof får förklara vad ett löfte "egentligen" är. Hans svar är att vigsellöftena är talhandlingar, som etablerar ett förbund och gör att parterna åtar sig vissa skyldigheter. Han påpekar dock att löftena rymmer många ord – till exempel älska, kärlek, trogen – som kan tolkas på olika sätt. Artikelförfattaren noterar att vigsellöftena därför kan "ge upphov till en spännande diskussion" (2014b:14). Filosofen reflekterar vidare över skillnaden mellan att "lova att kämpa för varandra", vilket han definierar som en viljeyttring, och "lova att känna" (ibid.). Han utgår från att par idag förstår löftena i termer av känslor, och definierar därför 2000-talets vigsellöften som "mer förhoppningar än löften. Paret som står där hoppas och vill att relationen ska hålla. Och det, menar han, är väl en fin och helt tillräcklig ambition" (ibid.).

Denna konklusion, som är artikelns slutord, motsägs inte i artikeln, och kan därmed framstå som en hållning som kyrkan skriver under på. Men så är ändå inte fallet. På det sista uppslaget i samma skrift finns nämligen en betraktelse som tvärt emot understryker att kärleken INTE, med stora bokstäver, är en känsla, utan något man bestämmer sig för att vilja. Texten är författad av prästen Camilla Lif

och rubricerad "Jag vill!" (2014:19). Liksom den intervjuade filosofen vrider och vänder Lif på innebörderna i ordet kärlek, och även här aktualiseras motsatsparet känsla och vilja. Men prästen tar tydligt ställning för viljan, på känslans bekostnad: "Kärlek är INTE bara en känsla. Den är inte Paradise Hotel eller ett evigt mysande med räkor och vitt vin. Den stryker inte medhårs och den är inte en ballad. Den bygger på fastare grund än så – viljan." (ibid.). Därmed blir hennes tolkning av löftena också diametralt motsatt filosofens. Där han utgår från att vigsel-paren idag fokuserar känslor och därför inte lovar i egentligen mening, förutsätter prästen att deras löften är (eller bör vara) en viljeyttring. Det senare framhävs inte minst av det citat som har förstörats som ett blickfång mellan ytterspalterna i hennes text: "I tider då kärlek inte bärs av romantiska känslor är det skönt att minnas att man en gång sagt Jag VILL älska dig" (ibid.).⁹

MODUS: BEKRÄFTA ELLER BE

En tydlig tendens i materialet är att brölloppen beskrivs i termer av bekräftande; bekräftande av kärleken, bekräftande av glädjen. Hur adekvat detta än kan te sig, så är en möjlig baksida av detta ordval att det kan bidra till att göra ritualen en-dimensionell i sin säkerhet. Man skulle kunna experimentera med tanken att en kyrklig vigsel i högre grad kunde rymma gestaltningar av osäkerhet och tankfullhet. I ett sekulärt ritualteoretiskt perspektiv skulle denna skillnad kunna artikuleras i termer av bekräftande respektive distansnerande.¹⁰ En bekräftande ritual förtydligar och förenklar den verklighet som den representerar. Dess mission är att

övertyga om hur världen är, inte att inspirera till problematiserande. En distanserande ritual däremot öppnar för ett reflekterande och ifrågasättande förhållande till det som ritualen gestaltar. Den kan därför erkänna gap mellan ideal och verklighet, och ge sina deltagare resurser för att hantera sådant som är stort nog för att kräva mycket eftertanke; lyfta dem över det, hjälpa dem att reflektera över det, kanske också ge dem tillfälle att samla kraft för att leva med det.

Det senare alternativet kan påminna om det som i kyrkans språk kallas bön. På denna punkt kan handboksarbetet tyckas ha rört sig i den riktning jag reflekterade över i föredragsförberedelserna. Orden bejakande och bekräftande förekommer visserligen både i handboksgruppens reflektionsdokument 2011 och i förslaget, men inslaget av bön är också påtagligt (även om Aggedal i sin kommentar konstaterar att förbönerna i sig har förkortats; 2013:33). Men det är prästen som ber, inte paret.

I vilken mån verkliga brudpar skulle önska att agera i en bedjande form är förstås en öppen fråga. Mot bakgrund av att många av dem är främmande för kyrkans praktiker är det kanske föga troligt. Ändå kan man leka med tanken att alternativet skulle kunna provas – som en mer sökande, försiktig variant av artikulationen av löftena. Inget säger ju att en viljeyttring måste vara full av bara tillförsikt. Den skulle också kunna uttryckas tillsammans med en högre grad av undran och reflektion över begränsningar och otillräcklighet. Kanske skulle ett löftesavgivande som på så sätt inte bara signalerade säkerhet kunna vara mer i pakt med vad somliga par – också – kan känna, om inte inför sin egen förening, så inför äktenskapet som institution.

YTA OCH DJUP

Kyrkans förespråkande av enkelhet är relaterat till en grundläggande kontrastering av yta och djup, och till en underförstådd premiss om att enkelheten är en bättre bärare av mening än överdådet. Denna förståelseram artikuleras klart i broschyren *Vigsel* (Hedman 2004a), särskilt starkt i en kort berättelse om en gråtande brud. Den är skriven ur den betraktande prästens perspektiv, och inledningsvis beskrivs bruden vid vigselns början: "Bruden hade tillbringat timmar på skönhetssalongen. Frisyr och make-up hade professionellt tagits om hand. Klänningen, utprovad sedan månader, satt som gjuten. Och detta var ändå bara en liten del av förberedelserna" (Andersson 2004:14). Till en början hade bruden kontroll. Men efterhand som vigseln utvecklade sig blev hon mer berörd än hon hade kunnat förutse, av /v/igselritualets ord, kyrkorummets helighet, den intensiva närvarokänslan" (ibid.). Därför började hon gråta, torkade sina tårar med handen, och torkade handen på sin klänning. Därmed förstörde hon sin make-up, och klänningen var inte längre vit. "I just det ögonblicket passerade bruden gränsen mellan ytlighet och djup", skriver författaren: "Hon såg på den missfärgade klänningen, hon anade att hennes ansikte inte längre var 'perfekt' – och ingetdera störde henne. Fullkomligt öppen för livets beröring stod hon lugn, rak, glad och gråtande vigselgudstjänsten igenom" (ibid.). Prästens konklusion blir att en perfekt brud hade gått in i kyrkan, men att den kvinna som går ut är "en levande, älskande kvinna", "en kvinna som kunde skilja ut livets väsentligheter från krafset!" (ibid.).

Skildringen är ett starkt vittnesbörd om gudstjänstens förmåga att beröra, mot

Kärlekslås på Västerbron, Stockholm, juni 2013.

alla odds ur prästens synvinkel. Men lika starkt vittnar den om en tolkningsmatris där yta och djup är varandras motsatser, och där det som har mening och värde entydigt förknippas med det som ligger under ytan, eller på "inersidan", som präster också kan uttrycka det. Detta är en väl etablerad protestantisk förståelse, uppmärksamman inte minst inom det komparativa antropologiska studiet av olika former av kristendom.

Protestantisk religiositet privilegierar, som Birgit Meyer formulerar det, "mening, innehåll och inre tro på bekostnad av medieringar, form, och yttre beteende" (2011:61, min översättning). Därför är den också tätt förknippad med det modus som har kallats *sincerity* (Keane 2002), det vill säga fundamental ärlighet, uppriktighet, och trohet mot det egna jaget. Uppriktiga personer talar ärligt om de tankar och känslor som de har inom sig (Robbins 2012:16), och i ett protestantiskt sammanhang är det detta inre som räknas.

Men den protestantiska traditionen är i rörelse. Ur ett inifrånperspektiv kan den ovanstående beskrivningen kanske te sig som en grov förenkling, överspelad av bland annat de senaste decenniernas arbete med reformering av den liturgiska praktiken. En drivkraft i detta arbete har varit önskan att främja ett bredare deltagande i gudstjänsterna, förstått både som att församlingsmedlemmarna ska vara med och agera, och som att liturgin ska engagera hela människan, med alla hennes sinnen (jfr Ellverson 2003:48 ff, Modeus 2005:280 ff). På ett ritualteoretiskt plan motsvaras dessa ambitioner både av ett uppvärderande av olika slags symboliska resurser i gudstjänsten, och av en större öppenhet för att upplevelser och erfarenheter har ett värde även när deras innebörd inte verbaliseras, eller inte ens kan verbaliseras.

Denna hållningsändring skulle hypotetiskt sett kunna inkludera en större öppenhet även inför det slags symbolik

som i samband med bröllopet omtalas som yta, kraft och perfektion. I förlängningen av tanken att det symboliska är meningsbärande i sig och att människors erfarenheter ska tas på allvar även när de inte verbaliseras skulle man kunna pröva tanken att mening, allvar och djup kan finnas även i det man själv finner smaklöst eller överdådigt. Vad gäller de officiella representationerna av kyrkans hållning till vigslar och bröllop framstår denna tanke dock ännu som mycket främmande.

NOTER

- ¹ Till grund för resonemangen ligger teorier om ritualers förmåga att gestalta, beröra och engagera (Moore och Myerhoff 1977, Tambiah 1979, Connerton 1989, Bell 1997, Handelsman 1998, Grimes 2000), tankegångar som också har tjänat som stöd för teologisk reflektion och praktikutveckling (se t.ex. Modéus 2005, Stålhandske 2005, Hellemo 2014). Empiriskt baseras artikeln på Svenska kyrkans informationsmaterial, på texter som är del av eller kommenterar den pågående revisionen av Kyrkohandboken (samfundets manual för hur gudstjänster ska utföras) och på intervjuer med präster i början av 2000-talet. Fokus ligger på vigslar för heterosexuella par. Kyrkan viger efter beslut vid 2009 års kyrkomöte både sam- och olikkönade par, men än så länge enligt separata ordningar. Det föreliggande handboksförslaget, som enligt nuvarande planering ska fastställas av 2017 års kyrkomöte, avser att ersätta dessa med en gemensam ordning.
- ² <http://www.svenskakyrkan.se>, ingång fakta-vigsel.asp, uppslagen Vad innebär vigseln?, Att planera vigseln samt Vigselgudstjänsten, utskrifter 14 mars 2003.
- ³ <http://www.svenskakyrkan.se/vigsel>, utskrift 29 januari 2015.
- ⁴ *Reflektion, vigselgudstjänstgruppen juni 2011*, <http://www.svenskakyrkan.se/troochandlighet/revision-av-de-kyrkliga-handlingarna>, utskrift oktober 2011, ännu tillgänglig 22 maj 2015.
- ⁵ En liknande undran refereras i Eva Knuts artikel om vigselringar. En intervjuad präst intygar där

att det skulle gå "alldeles utmärkt" att välja bort ringen, men att han aldrig har varit med om att det har hänt (Knuts 2005:42). Även Jarnkvist kommenterar ringens starka ställning som symbol, framför allt hos kvinnorna (2011:80 ff).

- ⁶ <https://www.svenskakyrkan.se/troochandlighet/preliminar-sammanstallning-av-remissvaren>, utskrift 28 juni 2014.
- ⁷ http://www.svenskakyrkan.se/Fakta/OmSvenskakyrkan/Vigsel/vad_innebär_vigseln, utskrift 14 mars 2003.
- ⁸ <http://www.svenskakyrkan.se/troochandlighet/att-leva-tillsammans>, utskrift 22 maj 2015.
- ⁹ Betoningen av viljans betydelse är självklart inte ny. Vilja var ett centralt tema även i den tidigare versionen av webbplatsinformationen. Det som skiljer presentationerna åt är inte primärt deras beståndsdelar (t.ex. kärlek, vilja, motgång, tillkortakommande) utan den relativa vikt som varje aspekt tillmätts i de olika versionerna – och temans placering i framställningarna, där det som sägs först och sist tenderar att få en särskild tyngd.
- ¹⁰ Tankegången är inspirerad av Handelsmans resonemang om presenterande och re-presenterande gestaltungsformer (1998:41 ff), tätt vad gäller det bekräftande, friare vad gäller det distanserande.

REFERENSER

- Adeniji, Anna, 2008. *Inte den typ som gifter sig? Feministiska samtal om äktenskapsmotstånd*. Göteborg: Makadam.
- Aggedal, Jan-Olof, 2009. *I glädje och sorg: Att välja de rätta orden vid vigsel och begravning*. Lund: Arcus.
- Aggedal, Jan-Olof, 2013. "Där bröllopsklockor ringa", i *Svensk kyrkotidning* nr 2, s. 31–33.
- Andersson, Karin, 2004. "Att passera gränsen mellan ytlighet och djup", i Hedman, Lasse (red.), *Vigsel*, s. 14. Stockholm: Svenska kyrkans press.
- Arby, Gunhild, 2004a. "Äktenskapet är mer än kärlek", i Hedman, Lasse (red.), *Vigsel*, s. 8–10. Stockholm: Svenska kyrkans press.
- Arby, Gunhild, 2004b. "Vigseln gav en känsla som sitter kvar", i Hedman, Lasse (red.), *Vigsel*, s. 12–14. Stockholm: Svenska kyrkans press.
- Bell, Catherine, 1997. *Ritual: Perspectives and Dimensions*. New York: Oxford University Press.

- Connerton, Paul, 1989. *How Societies Remember*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ekstrand, Thomas, 2013. "Kyrkohandboksförslaget och de kyrkliga handlingarna", i *Svensk kyrkotidning* nr 2, s. 27–30.
- Ellverson, Karl-Gunnar, 2003. *Handbok i liturgik*. Stockholm: Verbum.
- Kyrkohandbok för Svenska kyrkan: förslag, Del 1*. 2012. Uppsala: Svenska kyrkan. Svenska kyrkans utredningar, 2012:2.
- Kyrkohandbok för Svenska kyrkan: [förslag]. Del 1, Förklaringar till förslag*. 2012. Uppsala: Svenska kyrkan. Svenska kyrkans utredningar 2012:2.
- Grimes, Ronald L., 2000. *Deeply into the Bone: Re-inventing Rites of Passage*. Berkeley: University of California Press.
- Handelman, Don, 1998 (1990). *Models and Mirrors: Towards an Anthropology of Public Events*. New York: Berghahn Books.
- Hedman, Lasse (red.), 2004a. *Vigsel*. Stockholm: Svenska kyrkans press. Serie: Livets skeden.
- Hedman, Lasse, 2004b. "Världen välkomnar älskande!", i Hedman, Lasse (red.), *Vigsel*, s. 3. Stockholm: Svenska kyrkans press.
- Hellemo, Geir (red.), 2014. *Gudstjeneste på ny*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Holte, Ragnar, 1992. "Vigselgudstjänstens teologi och liturgi", i *Tro och tanke* 1992:9, s. 63–80.
- Knuts, Eva, 2005. "Löftesrika ringar", i *Kulturella Perspektiv* 14 (2):41–48.
- Knuts, Eva, 2006. *Något gammalt, något nytt – skapandet av bröllopsföreställningar*. Göteborg: Mara förlag.
- Jarnekst, Karin, 2011. *När jag gifter mig ska jag göra det på riktigt: Berättelser om barn, brudar och bröllop*. Umeå: Umeå universitet.
- Jarnekst, Karin, 2013. "Som på film – filmens betydelse för brudpars berättelser om sina bröllop", i *Svensk kyrkotidning* nr 4, s. 70–72.
- Keane, Webb, 2002. "Sincerity, 'Modernity' and the Protestants", i *Cultural Anthropology* 17 (1):65–92.
- Kättström, Lena, 2012. "Kärlekslås – en ritual för evig kärlek", i *Fataburen: Nordiska museets och Skansens årsbok*, s. 92–111.
- Lagerström, Ann (red.), 2014a. *Vigsel*. Stockholm: Svenska kyrkans press.
- Lagerström, Ann, 2014b. "Vad är ett löfte?", i Lagerström, Ann (red.), *Vigsel*, s. 12–14. Stockholm: Svenska kyrkans press.
- Larsson, Bo, 1992. "Hjärtats kyrka", i *Tro och tanke* 1992:9, s. 121–134.
- Lif, Camilla, 2014. "Jag vill!", i Lagerström, Ann (red.), *Vigsel*, s. 19. Stockholm: Svenska kyrkans press.
- Meyer, Birgit, 2011. "Medium", i *Material Religion* 7 (1):59–64.
- Modéus, Martin, 2005. *Mänsklig gudstjänst: Om gudstjänsten som relation och rit*. Stockholm: Verbum.
- Moore, Sally F. & Myerhoff, Barbara (eds.), 1977. *Secular Ritual*. Assen/Amsterdam: Van Gorcum.
- Reflektion, vigselgudstjänstgruppen juni 2011*. <http://www.svenskakyrkan.se/troochandlighet/revision-av-de-kyrkliga-handlingarna>, ännu tillgänglig 22 maj 2015.
- Robbins, Joel, 2012. "Transcendence and the anthropology of Christianity: Language, change, and individualism", i *Suomen Antropologi: Journal of the Finnish Anthropological Society* 37 (2):5–23.
- Salomonsson, Karin, 2005. "Bröllopskoordinatör som ceremonimästare", i *Kulturella Perspektiv* 14 (2): 49–65.
- Stålhandske, Maria Liljas, 2005. *Ritual Invention: A Play Perspective on Existential Ritual and Mental Health in Late Modern Sweden*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Tambiah, S.J., 1979. "A performative approach to ritual", i *Proceedings of the British Academy* LXV:113–169. Oxford: Oxford University Press.
- [http://www.svenskakyrkan.se/Fakta/Om Svenska kyrkan/Vigsel/Vad innebär vigseln?](http://www.svenskakyrkan.se/Fakta/Om_Svenska_kyrkan/Vigsel/Vad_innebär_vigseln?), Att planera vigseln, Vigselgudstjänsten, utskriften 14 mars 2003.
- <http://www.svenskakyrkan.se/Vigsel>, utskrift 29 januari 2015.
- <http://www.svenskakyrkan.se/troochandlighet/att-leva-tillsammans>, utskrift 22 maj 2015.
- <https://www.svenskakyrkan.se/troochandlighet/preliminar-sammanstallning-av-remissvaren>, utskrift 28 juni 2014.

SUMMARY

A Proper Wedding (En ändamålsenlig vigselritual)

A proper wedding, according to popular expectations in contemporary Sweden, should be large and

carefully planned, and take place in a church. This paper describes how such elaborate weddings can produce mixed feelings among clergy in the Church of Sweden, and how the organisation promotes the idea that a small and simple wedding is a good wedding. Furthermore, the paper shows how the wedding service has been discussed and reformed in the current process of revising the Book of Worship of the Church of Sweden, and finally reflects upon some alternatives when it comes to presenting, performing and perceiving the ritual.

The paper can be read as an experiment in thinking about ritual form, but also as a window into current challenges and processes of change in the former state Church of Sweden.

Keywords: wedding, ritual, service, Protestantism, simplicity, sincerity.

Barbro Blehr, Professor of Ethnology, Department of Ethnology, History of Religions and Gender Studies, Stockholm University, Stockholm, Sweden.

Välfärdsfantasier

Personalisering av offentlig service i Storbritannien

KAREN WEST är lektor i Public Policy vid den tvärvetenskapliga institutionen för språk och samhällsvetenskap, Aston University, Birmingham. Hennes forskning behandlar hälsa och omvårdnad, samt äldreomsorgens politik, huvudsakligen ur ett diskursteoretiskt perspektiv. Under hösten 2013 var hon gästforskare vid forskningsprogrammet Åldrande och livsvillkor (ALC) vid Umeå universitet.

ANNA SOFIA LUNDGREN är professor i etnologi vid Institutionen för kultur- och medievetenskaper, Umeå universitet. Hon är även knuten till Enheten för demografi och äldreomsorgsforskning (Cedar) samt till forskningsprogrammet Paths to Healthy and Active Ageing (Phactum).

i Storbritannien talas mycket om *personalisering*. Det är en välfärdsmodell där människor ges en individuell budget för vilken de själva kan köpa den offentligt finansierade service de behöver. Idén har sitt ursprung i fältet för social omsorg, men är i dag giltig även inom sjukvården (se Needham 2013).

Redan innan personalisering blev officiell policy i Storbritannien hade det rests krav på ökade valmöjligheter och ökad autonomi för brukare, bland annat från handikapprörelsen. Ur det perspektivet kan personalisering ses som en seger. Med senare tids nedskärningar i offentlig sektor har emellertid personalisering kommit att bli ett startskott även för andra förändringar: indragningar av gemensam service och en ansvarsförskjutning från stat till individ. I det empiriska fall som kommer att diskuteras här – en lokal myndighet i England som vi kallar Council A – har kritiken betonat det senare. Men trots kritiken – och trots en växande kunskap om att personalisering inte alls ger den autonomi för brukarna som den utlovar – så tycks ideologin som omgärdar personalisering fortfarande ha ett starkt grepp om människor. Hur kan vi förstå detta?

Den här artikelns perspektiv är inspirerat av postmarxistisk och poststrukturalistisk diskursteori. I dessa teoribildningar tänker man sig att ideologier inte bara upprätthålls genom sitt symboliska meningsinnehåll, utan också genom hur de relaterar till människors begär och önskningar. Jason Glynos och David Howarths teori bygge är av betydelse för detta resonemang, särskilt deras förståelse av ideologiers förmåga att definiera mening genom intersektionen av sociala, politiska och fantasmatiska logiker.¹ Av huvudsakligt intresse för syftet här är de fantasmatiska logiker som legitimerar och begränsar

gör personalisering. Begreppet bygger på lacaniansk psykoanalys och omfattar de löften som olika ideologier kan sägas avge. Dessa antas vara fantasmatiska, inte för att de utgör falska representationer av en underliggande verklighet, utan för att de erbjuder förklaringar till sakernas tillstånd, bland annat till varför policies misslyckas (Fotaki 2010). Ett sådant fokus har saknats i analyser av personaliseringsideologins grepp om människor. Innan vi går vidare vill vi kort beskriva framväxten av personalisering i brittisk offentlig vård- och omsorgspolicy, särskilt inom äldreomsorgen. Sedan illustreras dess ideologiska grepp utifrån exemplet med Council A.

DEN BRITTISKA POLICYKONTEXTEN: REFORMERING AV ÄLDREOMSORGEN

Personalisering har i Storbritannien blivit en del av ett särskilt fantasmatiskt narrativ om det absolut nödvändiga i att de offentliga tjänsterna förändras. Personalisering av äldreomsorgen där individer får specificera sina behov och sedan köpa de tjänster de behöver med allokerade budgetar har setts som en sådan förändring och har därför ofta etablerats som något självklart bra. Personalisering utgjorde en viktig del redan av New Labours diskurs om valfrihet som den huvudsakliga metoden för att utmana leverantörsdominansen och för att modernisera (Daly 2009) och transformera (Department of Health 2009) äldreomsorgen. Betoningen på valfrihet och personalisering förstärktes sedan av den konservativa/liberaldemokratiska koalitionsregering som kom till makten 2010. En rapport från brittiska hälsodepartementet (*A Vision for Social Care*) slog till exempel fast att man nu ville staka ut "a

new direction for adult care, putting people, personalised services and outcomes centre stage..." (Department of Health 2010a). Men personalisering har även mött kritik. Redan före regerings-skiftet fanns en oro för att implementeringen av personalisering till alla brukargrupper skulle bli alldeles för dyr (Lymbery 2010; Beresford 2009; Ferguson 2007). Med tanke på den samtida nedskärningskontexten är det verkligen svårt att förstå hur en personaliseringsmodell som ger tillräckligt stöd för brukarna skulle kunna finansieras. Ändå fortsätter personalisering att vara policy, både nationellt och, som vi ska se, i Council A.

PERSONALISERINGSREFORM I COUNCIL A

Det exempel som ges nedan visar personaliseringsideologins grepp. Det kartlägger den tidiga utvecklingen av Council A:s reformprogram mot personalisering, dess väg genom budgetnedskärningar och slutar i perioden omedelbart efter en rättsprövning – en process i Storbritannien genom vilken individer kan bestrida lagenligheten av statliga myndigheters strategier och åtgärder.

Det ursprungliga förslaget

2006 beställde Council A en studie som bland annat skulle undersöka äldreomsorgens ekonomiska hållbarhet. Studiens slutsats var att det krävdes en förändring av verksamheten för att möta regeringens och medborgarnas förväntningar på ökad självständighet och värdighet för brukarna, samt för att möta den ekonomiska utmaning som man menade att en åldrande befolkning skulle innebära.

I maj 2009 lade så Council A fram ett förslag på ett reformprogram som skulle

få verksamheten att överensstämma med rådande regeringspolicy. Council A ville förändra sina tjänster genom att införa allokerade budgetar och öka serviceutbudet. Man uppskattade att detta skulle innebära besparingar på längre sikt, men att det skulle kräva en ökning av finansieringen på kort sikt för att behålla rådande servicenivåer. Förslaget betonade personalisering, eftersom en sådan, som det påstods, skulle "drive out the inefficiency that is inbuilt within some of our current models of care" (Council A Revised Full Business Case for the Transformation Programme, 2009).

Council A föreslog vidare en satsning på rådgivning och information för att underlätta brukares informerade val med det långsiktiga målet att förebygga och dra ned på kostnader för äldreboenden och sjukhusvård. Den här betoningen på ekonomi betyder inte att Council A var ointresserade av personaliseringens honnörsord "självförverkligande" och "autonomi". Tvärtom talades det ofta om hur personalisering har en frigörande potential för brukarna. Men potentialen att även realisera kostnadsbesparingar identifierades tidigt och detta motiv stärktes allteftersom trycket ökade på Council A som en följd av regeringens utgiftsoversyn 2010.

Vad som är viktigt att notera är att i detta tidiga skede hade inte Council A någon avsikt att begränsa sina (redan tuffa) kriterier för understödd eller finansierad omsorg. Det fanns därför inget särskilt kontroversiellt i det ursprungliga förslaget som krävde samråd med allmänheten eller provocerade fram ifrågasättanden.

Fas 2

Redan följande år förändrades läget med drastiska nedskärningar i budget som följd. Det beslutades om att spara in unge-

fär 10 procent på äldreomsorgen under 2011/2012, ett sparkrav som ökade till cirka 20 procent under 2014/2015. Vad som är viktigt att notera här är att beslutet verkar ha varit huvudsakligen administrativt, inte politiskt. Council A bestämde sig nu för att begränsa berättigandet till personlig budget så att endast personer med så kallade *kritiska behov* kunde komma i fråga. En sådan åtstramning hade ingen annan i hela landet fått igenom och till och med regeringen avrådde från det (Department of Health 2010b). Trots att det visat sig tveksamt huruvida man kan skapa autonomi för människor med kritiska behov på detta sätt (Needham 2011) var det alltså denna linje som Council A valde.

Förändringen innebar att ungefär 4000 personer plötsligt skulle förvägras själva möjligheten att få en personlig budget. Inte ens inför dem med kritiska behov kunde Council A precisera vilka summor som skulle frigöras. Allt detta innebar att de ursprungliga skälen till personaliseringsreformen – valfriheten och autonomin – i praktiken skulle bli tillgängliga endast för en mycket liten andel av dem som använde och behövde omsorgstjänster.

Vi vill inte förneka den svåra situation som Council A befann sig i. Men vad som för oss är mest intressant är hur Council A symboliskt försökte hantera situationen; *hur personalisering symboliskt kom att stå för hopp och lindring av det trauma som nedskärningarna innebar*. Det är utifrån det perspektivet intressant hur Council A försökte få även den plötsliga åtstramningen att framstå som en del av själva reformprogrammet. Därigenom blev även åtstramningsförslagen starkt sammanlänkade med personalisering och dess associationer till frigörelse, bemyndigande och

autonomi för brukarna av omsorgstjänster.

Den konsultationsperiod som följde på förslaget beskrevs träffande som "an awareness raising and engagement plan" och varade i tre månader. Den kulminerade i att förslaget antogs. Faktum är att konsultationsdokumentet startar med följande rader:

We want to continue to develop new approaches to providing adult social care services including *giving people and communities more power and control* (Consultation document, Dec, 2010 s. 13, författarnas betoning).

Samtidigt med konsultationsprocessen skickades tre individuella anmälningar till Högsta domstolen (*The High Court*) för prövning. Council A ansågs inte ha fullgjort sin skyldighet enligt § 49a i The Disability Discrimination Act och konsultationsprocessen ansågs inte ha gått rätt till.

Apokalyptisk demografi och behovet av förändring

Chefen för äldreomsorgen gjorde skriftliga uttalanden till Högsta domstolen. Han förklarade att hela reformprogrammet startats utifrån en vilja att tillgodose brukarnas behov på längre sikt, och angav som särskilt skäl en hotande "internationell kris med en åldrande befolkning". Han berömde Council A för att ha lyckats genomföra individuella budgetar inom ramen för tidtabellen, och kallade det tidigare systemet "centraliserat och byråkratiskt". Det låg i allas intresse, menade han:

...to get away from a culture of unsustainable dependency [...] as soon as we can. [...] Furthermore, it is a value-judgment that authority-provided or funded services are necessarily "better" than helping people to help themselves

and/or to obtain help from family, friends and the wider community.

"Ohållbart beroende" ställdes mot det aktörskap som personalisering förmodades leda till. Ungefär sex månader efter Högsta domstolens utslag fortsatte processen med offentlig konsultation. Det formella konsultationsdokumentet konstaterade att urvalskriterierna för berättigande, i enlighet med domen, inte skulle begränsas, även om jurister på fältet var osäkra på vad detta skulle innebära i praktiken. De drastiska sparkraven som Council A stod inför kvarstod emellertid inte bara – de ökade. Ändå insisterade Council A på sitt reformprogram i vilket personalisering var den drivande idén. I ett andra konsultationsdokument skriver Council A följande:

This approach to adult social care is called personalisation and is in line with the Government's commitment to transforming adult social care. Self-directed support means you can choose how you want to manage your care services, giving you more control over the social care support you can get. In this way, we are providing a much more personal approach to adult social care services.

Det lokala omsorgssystemet stod inför de hårdaste nedskärningarna i mannaminne och det fanns en betydande osäkerhet bland allmänheten om huruvida berättigande till stöd från Council A skulle komma att begränsas till enbart dem med kritiska behov. Ändå fortsatte Council A:s program att symboliseras med begrepp som "förändring", "valfrihet", "autonomi" och "personalisering". Akademi-ker, stödgrupper och praktiker höll, och håller fortfarande fast vid personalisering som ett ideal. Hur kan vi förklara hur denna ideologi griper tag och framstår som begärlig, trots alla bevis på att dess

utlovade löften sannolikt inte kommer att infrias?

FANTASIERS BETYDELSER

I lacanianska teoretiseringar av ideologiers effektivitet så är det just detta till synes irrationella och dess strukturella funktion (Žižek 2008) som fokuseras. Vi kan här bara erbjuda den allra kortaste av förklaringar av dessa teoretiseringars begrepps-
liga arkitektur.

Den grundläggande begreppsliga arkitekturen

Vad som är viktigt för denna analys är den lacanianska distinktionen mellan å ena sidan symboliska konstruktioner och identifikationer, och å andra sidan fantasier och den specifika njutning (*enjoyment*) sådana erbjuder. För båda dessa aspekter anses *brist* vara grundläggande och pekar på att subjektet lämnar något när det stiger in i den symboliska världen. Subjektet, som ständigt känner av denna brist, kompenseras dock delvis genom identifikation med något i den symboliska ordningen.² Det kan exempelvis vara identifikation som "feminin" (eller annat) som gör henne accepterad och begriplig som subjekt för sig själv. Men subjektet identifierar sig också med den yttre blick inför vilken en sådan identifikation framstår som möjlig att uppskatta – "the very place *from where* we are being observed" (Žižek 2008:116). En sådan blick kan exempelvis vara "en manlig blick". Subjektet antar i denna manöver ett symboliskt mandat.

Men, det är inte bara subjekt som konstitueras av brist, även den symboliska ordningen gör det. Den är aldrig en stängd helhet och subjektet kan aldrig vara helt säkert på vad som förväntas av henne.

Hon störs av den Andres oklara krav, eller som Žižek formulerar det, hon störs av "the unbearable enigma of the desire of the Other, of the lack in the Other" (Žižek 1989:132).

Fantasin framstår då som svaret på denna gåta. Fantasin besvarar frågan om "what I am to the [O]ther" (Dean 2007: 20). Den erbjuder subjektet ett script som reglerar hennes egna begär: vad hon saknar, vad hon behöver för att bli hel och varför hon inte kan få detta. Fantasier organiserar alltså begär, men uppfyller dem inte. De erbjuder förklaringar till *varför* man inte känner njutning (Dean 2007) och håller därmed kvar subjektet som ett begärande subjekt (man är kanske inte "tillräckligt" kvinnlig, inte kvinnlig på "rätt" sätt, för att fortsätta exemplet ovan).

Det grepp som en ideologi har om människor beror alltså inte bara på huruvida den framgångsrikt begripliggör verkligheten för dem. Greppet består också i hur ideologin *erbjuder löften* om att nå det som saknas eller upplevs förlorat och i hur väl den *förklarar varför* vi inte kan nå eller återfå detta. Vad som behövs för att förklara och "förstå" en ideologis fantasmatiske grepp (Glynos & Howarth 2007) är alltså inte bara en dekonstruktion av fantasin, utan ett försök att identifiera den kärna av njutning som håller den på plats; en psykoanalytisk operation snarare än en dekonstruerande.

Utökat medborgarskap och transformerad service

Det fanns i fallet med Council A två olika men ömsesidigt förstärkande sorters fantasier. Den första var en hotfull fantasi (*horrific fantasy*) om befolkningens åldrande som utgjorde ett viktigt incitament för snabb förändring. Det faktum att

demografiska prognoser är tydligt associerade med expertis gav beslutsfattarna ganska stort spelrum att oifrågasatt använda mardrömsscenarioer om framtida ökade kostnader i äldreomsorgen för att motivera sina politiska förändringsförslag (jfr Lundgren & Ljuslinder 2011). Man pekade på det *brådskande* behovet av förändring av omsorgssystemen. Bemyndigande, skapande av autonomi och valfrihet sades erbjuda ett mer ekonomiskt effektivt system för den framtida omsorgen, och personalisering gjordes till nyckelord.

Här kan man se hur fantasin om personalisering som en nödvändig och bråds-

kande åtgärd också skapades i intersektionen med en andra fantasi – en som betonade inkludering och utökat medborgarskap som centralt för människors välbefinnande. Det är utan tvekan denna andra fantasi som gripit starkast tag i människor.

Vad som är slående är hur personalisering sammankopplades med den symboliska ram som utgörs av välfärdsstatsutveckling. Personalisering beskrevs som själva principen för en fundamental omkonstruktion av välfärdsstaten, en idé som allra tydligast förts fram i en artikel av Glasby, Duffy och Needham (2011) med rubriken "A Beveridge report for the 21st

Var det denna modell förespråkarna för personalisering försökte upprätta symbolisk förbindelse med? Bilden tryckt i Clark, Joan S. (ed.) Beveridge on Beveridge: Recent speeches of Sir William Beveridge (1944). London: Social Security League.

century?” Referensen till William Beveridge – symbol för grundandet av 1900-talets brittiska välfärdsstat och för det avgörande brottet med den victorianska fattiglagen – är ingen tillfällighet.³ Jämförelsen lovar inte bara en *kontinuitet med* välfärdsstaten, utan antyder att det handlar om *dess perfektion*; ett löfte om att med personalisering förbättra Beveridgemodellen med autonomi, rättvisa och fullt medborgarskap för alla.

För att använda teoretiseringen om subjektets brist och önskan om att identifiera sig med något i den symboliska ordningen kan man fråga sig om det inte är i relation till Beveridge *som symbol* som förespråkarna av personalisering framstod som sympatiska inför sig själva. Det är genom symbolisk identifikation med Beveridges blick som de kan tycka sig framstå i god dager; det är för att de tycker om vad de *kan bli* genom denne Andres blick som personaliseringsideologin framstår som begärlig.

Genom att på detta sätt länka ”personalisering” inte bara till valfrihet och autonomi utan även till ”välfärd” undveks att personalisering sågs som ren demontering av välfärden (vilket kritiker brukar påpeka att personalisering är). De som nyttjar servicen blir tydligt tilltalade som ”väljande” eller till och med ”konsumenter”, snarare än som ”sjuka” och ”behövande”, och även detta framhålls som något positivt – att man ser människor som aktiva snarare än passiva. Detta tar oss närmare en förståelse av varför åstramningsmodellen inte möttes av uppror.

Ytterligare en förklaring till personaliseringsideologins framgång är dess förmåga att förena antagonistiska policyimperativ i en enda tom signifikant (jfr Needham 2011; Ferguson 2007; Boxall

m.fl. 2010).⁴ Det är slående hur argumenten *emot* personalisering också har använts av dess förespråkare (Needham 2011; Glasby 2011; Henwood 2008). Och omvänt – de som är kritiska till personalisering håller samtidigt ofta fast vid universell personalisering som ideal (Needham 2001; Ferguson 2007). Vad som händer i Council A kanske inte är personalisering i den senare bemärkelsen, men som tom signifikant möjliggör personalisering ändå ett fasthållande vid en sådan tolkning och detta gör att kritiker inte kan förhålla sig ensidigt kritiskt.

En sista förklaring handlar om personaliseringsideologins förmåga att förklara varför vi – trots allt reformarbete – *inte* lyckas åstadkomma en fulländad välfärdsstat. Policyfantasier, om uttrycket tillåts, utvecklas inom vissa psykiska ekonomier som snarare än att en gång för alla kompensera vår brist, tillhandahåller skript som förklarar *varför* vi (fortfarande) saknar vissa saker, *varför* policies (som personalisering) misslyckas och *vad* vi bör sträva efter. Det finns till exempel betydande empiriska belägg för att personalisering inte fungerar för äldre, den största gruppen av omsorgsmottagare (Lymbery 2010). Pilotstudier har i bästa fall uppvisat blandade bevis på fördelarna med personalisering för äldre (Glendinning 2008). Detta nämns sällan. Istället verkar det vara så att i de fall personaliseringsmodeller sätts utan att fungera (som i fallet med Council A) så blir lösningen inte att *överge* modellen som sådan, utan att göra förändringar *inom ramen för* modellen. Den ”policyfantasi” som Council A gav uttryck för hävdade att projektet var misslyckat på grund av att dagens äldre *inte är krävande nog* och att de behöver mer stöd för sina val. Istället för att överge personaliseringsmodellen föreslogs istället *fler*

valmöjligheter, *mer* kontroll och *mer* coachning och stöd för att modellen skulle fungera (ADASS 2012), trots att kostnaderna för att leverera ökat stöd var alldeles för höga enligt den sparsamma välfärdsuppgörelsen.

Från ett kulturteoretiskt perspektiv är det dock inte så att ideologier upprätthålls därför att de håller vad de lovar, utan just för att de *inte* håller vad de lovar. Det är till och med möjligt att säga, att för att lyckas som ideologier, måste policies misslyckas (Fotaki 2010). Personaliseringsmodellens ständiga misslyckanden var nödvändiga för att personaliseringsideologin skulle kunna träda in och erbjuda attraktiva förklaringar till läget. Eller formulerat annorlunda: Personaliseringsmodellens ständiga misslyckanden gjorde personaliseringsideologin nödvändig som klagande fantasi.

AVSLUTANDE KOMMENTARER

I denna artikel har vi behandlat det paradoxala i att personaliseringsideologins framgång tycks vara opåverkad trots att personalisering som policy så uppenbart misslyckas med att leverera vad den lovar. För att förstå detta krävs mer än bara en dekonstruktiv kritik av de politiska idéerna. Det krävs en undersökning av samkonstruktionen av, och investeringarna i sociala projekt som exempelvis välfärdsstaten/nationen (Stavrakakis 2007) eller valfrihet (Fotaki 2010). Sådana sociala projekt fungerar känslomässigt som en "känsla av garanti" (Chang & Glynn 2011) när människor konfronteras med sociala relationers radikala kontingens, som exempelvis vid stora och omfattande åtstramningspaket. Ur ett sådant perspektiv är det kanske inte förvånande att per-

sonaliseringsidéns grepp har stärkts just när den statliga välfärden minskar. Den kritiska osäkerhet som är konsekvensen av välfärdsdemonteringen måste ersättas med nya identifikationer, till exempel med en position som "väljande" och "fri". Kanske antyder dock exemplet med Council A att vi har nått den punkt där riskerna med att upprätthålla fantasierna om "tvånget att förändra till varje pris" och "personalisering som frigörelse" är större än att utan garantier konfrontera det trauma som indragning av statlig vård och välfärd innebär.

NOTER

- ¹ Sociala logiker refererar här till hur ett *oproblematiserat* socialt fenomen är strukturerat, dvs. de regler, normer, handlingar och självförståelser som fenomenet är uppbyggt av. Benämningen politiska logiker avser hur *ifrågasättandet* av sociala fenomenets självklarhet struktureras (se Lundgren 2012 för en kort beskrivning av logikperspektivet i relation till svensk etnologi).
- ² Dessa två nivåer kallas ofta för "den imaginära" och "den symboliska" (Žižek 2008).
- ³ William Beveridge anges ofta som grundaren av den brittiska välfärdsstaten. Det finns likheter mellan de konnotationer som Beveridgemodellen har i den brittiska föreställningsvärlden och de som folkhemmet har i den svenska.
- ⁴ Med tom signifikant avses ett tecken som kan fyllas med delvis olika innebörd och därigenom förklarar ena partikulära intressen (Laclau 1996).

REFERENSER

- Association of Directors of Adult Social Services, 2012. *The Case for Tomorrow: Facing the Beyond: A Joint Discussion Document of on the Future of Services for Older People*. London: LGA/ADASS.
- Boxall, K.; Dowson, S. & Beresford, P., 2009. "Selling individual budgets, choice and control: Local and global influences on UK social care

- policy for people with learning difficulties", i *Policy and Politics* 37(4), 499–515.
- Chang, W. & Glynos, J., 2011. "Ideology and politics in the popular press: The case of the 2009 UK MP's expenses scandal", i Dahlberg, L. & Phelan, S. (eds.), *Discourse Theory and Critical Media Politics*. London: Palgrave Macmillan.
- Daly, G., 2009. "When does tidal wave become a soaking for some and a drought for others? New Labour's 'Choice Agenda' and the case of social care", i *Social and Public Policy Review*, 3(2), 54–72.
- Dean, J., 2007. "Why Žižek for political theory?", i *International Journal of Žižek Studies*, 1(1), 18–32.
- Department of Health, 2009. *Transforming Social Care*. Local authority circular: LAC (DH) (2009) 1.
- Department of Health, 2010a. *A Vision for Adult Social Care: Capable Communities and Active Citizens*. London: Department of Health.
- Department of Health, 2010b. *Prioritising Need in the Context of Putting People First: A Whole System Approach to Eligibility for Social Care*. London: Department of Health.
- Ferguson, I., 2007. "Increasing user choice or privatizing risk? The antinomies of personalisation", i *British Journal of Social Work*, 37(3), 387–403.
- Fotaki, M., 2010. "Why do public policies fail so often? Exploring health policy-making as an imaginary and symbolic construction", i *Organization* 17(6), 703–720.
- Glasby, J., 2011. "Whose risk is it anyway? Risk and regulation in an era of personalisation", i *JRF Scoping Paper: Rights, Responsibilities, Risk and Regulation*. York: Joseph Rowntree Foundation.
- Glasby, J.; Duffy, S. & Needham, C., 2011. "Debate: A Beveridge report for the 21st century? The implications of self-directed support for future welfare reform", i *Policy and Politics* 39(4), 613–621.
- Glendinning, C. (et al.), 2008. *Evaluation of the Individual Budgets Pilot Programme*: Ibsen Individual Budgets Evaluation Network.
- Glynos, J. & Howarth, D., 2007. *Logics of Critical Explanation in Social and Political Theory*. London & New York: Routledge.
- Henwood, M., 2008. "Personalisation: Here to stay", i *Community Care* no. 1714, 30–31.
- Laclau, E., 1996. *Emancipation(s)*. London & New York: Verso.
- Lundgren, A.S., 2012. "Logikperspektivet: Ett försök till analysmetod", i *Kulturella Perspektiv* 3–4:2012.
- Lundgren, A.S. & Ljuslinder, K., 2011. "The baby boom is over and the ageing shock awaits: Populist media imagery in news-press representations of population ageing", i *International Journal of Ageing and Later Life*, 6(2), 39–71.
- Lymbery, M., 2010. "A new vision for adult social care? Continuities and change in the care of older people", i *Critical Social Policy*, 30(5), 5–16.
- Needham, C., 2011. *Personalising Public Services: Understanding the Personalisation Narrative*. Bristol: Policy Press.
- Scourfield, P., 2010. "Going for brokerage: A task of 'independent support' or social work?", i *British Journal of Social Work* nr 40, 858–877.
- Stavrakakis, Y., 2007. *The Lacanian Left: Psychoanalysis, Theory, Politics*. New York: State University of New York Press.
- Žižek, Z., 2008. *The Sublime Object of Ideology*. London & New York: Verso.
- West, K., 2013. "The grip of personalisation in adult social care: Between managerial domination and fantasy", i *Critical Social Policy* 33(4), 638–657.

SUMMARY

Welfare Fantasies

Personalisation of Public Service in the UK

(Välfärdsfantasier

Personalisering av offentlig service i Storbritannien)

The article shows how personalisation in the UK has become part of a particular public service reform trajectory, in which it is argued that the threat of an ageing population makes it imperative to transform public services if the welfare state is not to collapse the welfare state. Personalisation is also the means by which it is thought that public service users can be empowered to make individual choices. The article describes the concrete emergence of a personalisation model and focuses then on the fantasmatic dimension of the ideology of personalisation in order to account for its grip to date. This requires more than a simply deconstruc-

tive critique of policy ideas but an examination of the co-construction of and libidinal investment in social projects.

Keywords: personalisation, adult social care, discourse theory, welfare policy.

Karen West is a senior lecturer at the School of Languages & Social Sciences, Aston University,

Birmingham. The multilingual and multidisciplinary School of Languages and Social Sciences at Aston University is one of only a handful of academic units in the UK to span both the Humanities and Social Sciences.

Anna Sofia Lundgren, Professor in Ethnology, Department of Culture and Media Studies, Umeå University, Umeå, Sweden.

Antecknat

Jazz i Ghana: Musik som kosmopolitism

AV HELENA WULFF

Kosmopolitism förknippades länge med resande eliter som flöt ovanpå vanligt folk och vardagsliv. Nu reser nästan alla – drivna av lust eller tvång – och media, framför allt internet, gör världens myller av mångfald och maktstrukturer mer tillgängligt. Kosmopolitism har kommit att stå dels för en kulturell öppenhet mot det annorlunda, dels en politisk medvetenhet om globala problem (Hannerz 2004). I takt med att kosmopolitiska tendenser ökar i omfattning och variation, växer den humanistiska och samhällsvetenskapliga forskningen om dessa fenomen (Pollock 2002; Werbner 2009; Rapport 2012).

Så hur hänger kosmopolitism ihop med lokalt liv? Litteraturvetaren Homi Bhabha (1994, 1996) har myntat begreppet ”vernakulär” kosmopolitism för att lyfta fram inhemska, lokala uttryck av kosmopolitism. I sin banbrytande *Jazz Cosmopolitanism in Accra: Five Musical Years in Ghana* (2012) utgår den amerikanske antropologen Steven Feld, som också är jazzmusi-

ker, från vernakulär kosmopolitism som ett sätt att beskriva hur jazzmusiker i Ghana inspireras att spela John Coltranes musik på sina lokala instrument och resonera kring detta i linje med sin egen världsuppfattning. Med *Jazz Cosmopolitanism in Accra* har Steven Feld skrivit ett nytt kapitel i jazzens historia. Och han gör det i ett fascinerande format. Det här är en akademisk bok, men inte vilken som helst. Det är ett multimedialt projekt med tillhörande cd-skivor och en dvd med inte mindre än tre filmer (www.voxlox.net), som Feld har spelat in i samarbete med de ghanaiska musikerna. Boken består egentligen av två böcker. Huvudtexten kan läsas fristående. Den är uppdelad i kapitel med slående berättelser och biografier från Felds årligen återkommande forskningsvistelser i Ghana mellan 2005 och 2010. Den som vill kan dessutom läsa fotnoterna som innehåller utförliga essäer med sedvanliga akademiska referenser, kombinerade med musikaliska referenser till konserter och cd-skivor.

”I’m here to tell stories” är bokens frapperande upptakt. Feld riktar sig direkt till läsaren i ett retoriskt grepp när han fortsätter med att förklara att visserligen är de här historierna ”skimrande och vidunderliga” för honom, men att han inte tar för givet att de är lika ”minnesvärda eller skakande för dig”. Felds förhoppning är ändå att historierna kan överraska och ge upphov till kritisk reflektion om jazz i en afrikansk urban modernitet. Jazzkosmopolitism, menar Feld, skapar en musikalisk närhet som binder ihop världen. Där har han redan fångat läsaren. Texten fortsätter att sjuda av liv och rörelse, den bärs av både rytm och ljud. Det är en text att lyssna till.

Boken är organiserad som en jazzlåt. I inledningen, som har rubriken ”Four-Bar Intro”, beskriver Feld hur han av en slump hamnade i Accra och upptäckte den lokala jazzscenen.

När han fick klart för sig att John Coltrane var en förgrundsgestalt för ghanaiska jazzmusiker blev han så entusiastisk att han (tillfälligt)

släppte sin pågående forskning (om ljudet av klockors klang i Europa) och snabbt startade ett nytt projekt om jazzens kosmopolitism i Accra. Han argumenterar för att historier berikar social analys om kosmopolitism, och precis som i jazz introducerar han därmed sitt tema som återkommer i olika variationer. Kapitlen "Vamp In, Head" och "Head Again, Vamp Out" är teoretiska resonemang om detta tema, inledande och sammanfattande, medan de fyra etnografiska kapitlen från "First Chorus" till "Fourth Chorus" blir till en refräng som spelas i flera omgångar. I fokus är tre musiker och en orkester. Fotnoterna kallar Feld för "Horn Background, Riffs Underneath". John Coltranes sång "Dedicated to you" är den träffande titeln på det kapitel där Feld tackar alla dem som har bidragit till studien, alltifrån musiker i Ghana till kollegor på universitet i USA. Där framgår att Feld kom i kontakt med John Coltranes musik redan som tonåring i Philadelphia. Att höra Coltrane spela live i deras gemensamma hemstad, och att spela hans musik själv, gjorde ett djupt intryck på Feld. Sedan dess har Coltrane varit Felds musikaliska följeslagare. Coltrane, som dog tidigt, utmärkte sig genom sin andlighet, virtuosa improvisationer och en teknik där han spelade flera noter samtidigt.

Det var i oktober 2004

som Feld var på ett, som han trodde, tillfälligt besök i Accra. Den första jazzmusikern han träffade var Nii Noi Nortey, som kom att bli huvudfigur i Felds forskningsprojekt. Det var ett starkt möte där två främlingar från olika kontinenter kände en direkt och djup samhörighet genom att ha lyssnat till och spelat samma jazzlåtar i decennier. Nu vävdes deras biografier ihop. Precis som Coltrane var Feld och Nii Noi saxofonister, men med den skillnaden att Nii Noi också spelade på instrument han hade byggt själv, så kallade "afrifones", blåsinstrument som liknade saxofoner men med ett munstycke från klarinett. Ideologiskt visade sig Nii Noi förena svart avantgarde från 1960- och 1970-talen med panafrikansk filosofi där han placerade in Coltrane på en prominent position eftersom "we could hear our struggle when Coltrane screamed". Väl medveten om att Coltrane i och för sig inte hade för avsikt att bistå den afrikanska kampen med sin musik (även om han sannolikt stödde den), framhöll Nii Noi att Coltranes musik – till skillnad från inhemsk religion och psalmer – var en källa till både tröst och styrka. I Nii Nois och de andra ghanaiska jazzmusikernas världsbild ingick också den inte helt okända idén att Beethoven var svart och hade afrikanskt påbrå. Här kommer Feld in och påpekar att detta sätt att afrikanisera

Coltrane och Beethoven behöver förstås i relation till filosofer som Habermas (2006) och Appiah (2007) – kosmopolitism är för dem en reaktion på moderna orättvisor.

Nii Noi presenterade Feld för Ghanaba, en excentrisk trumslagare, som dog över 80 år gammal år 2008 medan projektet pågick. Här är historien om Ghanaba: Hans första namn var Warren Gamaliel Akwei (döpt efter den amerikanska presidenten Warren Gamaliel Harding). Ghanaba/Warren jobbade som musiker i Afrika och England, men tog sig till USA som soldat under andra världskriget, efter att ha tagit värnning i U.S. Armed Forces Office of Special Services in Accra. Efter kriget var han verksam som musiker i USA till in på 1960-talet. Det var Ghanaba som introducerade afrikanska trummor i amerikansk jazzmusik, och han gjorde flera skivinspelningar med skivbolagen Decca och RCA. År 1957 spelade han in sin första LP *Africa Speaks, America Answers*.

Med siktet inställt på en karriär i USA, och för att uppfattas som afrikansk-amerikan, bytte Ghanaba namn till Guy Warren. Men det fungerade dåligt. Han kände sig inte välkommen som afrikansk-amerikan, och fick inte det gensvar han hade hoppats på bland vita musikproducenter, kritiker och klubbägare. Bitter återvände Guy Warren till Ghana för gott. Den 1 juli 1974 på

Ghana's Republic Day, ändrade han sitt namn igen, nu till Ghanaba som betyder "Ghana-född". Men med tiden blev han en jazzikon i Ghana, känd för sin frispråkighet och musikaliska experimentalism. Feld gjorde en dokumentärfilm om Ghanaba där han framför *Halleluja!* av Händel genom talande trummor, rituella referenser till olika världsreligioner och en afrikansk kör. Mot slutet av stycket, när kören tystnar, och man tror att det är över, då låter Ghanaba det hela glida vidare in i den första strofen av Ghanas nationalsång "God Bless Our Homeland".

Både Ghanaba och Nii Noi kom från välsituerade hem och hade fått tillgång till utbildning och resor utomlands redan som unga. Den tredje historien börjar i en helt annan bakgrund: Slagverkaren Nii Otoo Annan växte upp under enkla förhållanden i en by på landet. Där märktes hans talang för trumspel tidigt, och han hämtades med jämna mellanrum av hövdingens eleganta sedan för att spela med dennes trumslagare i olika lokala ceremonier. Det blev inte så mycket skolgång, men väl en gedigen träning på trummor. Nii Otoo blev traditionell mästare och med tiden framgångsrik slagverkare i Accra. Ändå beskrev han för Feld hur hans känsla av socialt underläge fortsatte att finnas kvar. Nii Otoo spelade med Nii Noi (och Feld) i

bandet Accra Trane Station. Namnet Accra Trane Station var en hyllning till Coltrane, som gick under smeknamnet "Trane". När Nii Noi spelade Coltranes musik, speciellt trumslagarnas polyrytmiska improvisationer, för Nii Otoo, hände något. Den typen av kontrapunktisk rytm passade perfekt in i Nii Otoos intresse för fusion av afrikanska rytmer med jazz, och går att urskilja på cd-skivor som bandet har spelat in.

Att New Orleans har en central roll i jazzens framväxt i början av 1900-talet är allmänt känt. Till detta hör färgstarka jazzbegravningar ackompanjerade av jazzband och tutande lastbilar medan en sörjande folkmassa lång-

samt dansar fram. Feld ägnar ett kapitel, den sista historien här, åt Accra's La Drivers Union. Det var en sammanlutning som bestod av chaufförer som körde lastbil och minibuss, och som spelade på "por por", dvs. ett blåsinstrument som var omgjorda busstutor. Således kallades även deras musik för "por por". De spelade framför allt på begravningsar när en av deras medlemschaufförer var död. Por por var mycket vanliga – och viktiga – varningssignaler på lastbilar i Ghana både innan och efter det att fordon hade utrustats med elektriska signalhorn. Det var chaufförer som körde stora lass med timmer genom skogarna, i det som var Guld-

Steven Feld, Nii Noi och Nii Otoo, the Accra Trane Station.¹

kusten innan Ghana blev självständigt år 1957, som började göra om sina por por-tutor till musikinstrument. Först kombinerades tutorerna med små slagverk som ett slags ensembleljud för att skydda chaufförerna till fordon som hade gått sönder efter mörkrets inbrott i bushen. Punkteringar hände hela tiden på skogsvägarna. Medan hjulen pumpades upp, ställde sig chaufförskollegor runt fordonet och slog skiftnycklar mot hjulens plåtring medan de tutade med por por för att skrämja farliga djur och egga pumpandet. Med tiden övergick varnings-oljuden till musik i och med att chaufförerna delade upp (o)ljudet i rytmiska sektioner med pauser. Och själva pumpprörelsen: upp och ner och upp och ner, kom att ingå i en dans som förekom på jazzbegravningarna.

Steven Feld (1996, 2016) har gjort sig känd som förespråkare för ackustemologi ("acoustemology") dvs. läran om ljud, inte bara musik, som ett sätt att förstå omvärlden. Ofta är det i kontrast med ett nytt ljud som man slås av dess sociala innebörd. I *Jazz Cosmopolitanism in Accra* förmedlar Feld musiken genom historier. En viktig anledning till att detta fungerar så bra är att ljudet av jazz kompletteras med fotografier av intrikata afrikanska instrument och installationer, dels av musikerna själva, dels från förr när det begav sig i USA och från tiden med Feld.

Efter att ha levt lycklig i den ghanaiska jazzens kosmopolitism i fem år stöter Feld på det som han menar är kosmopolitismens grymma motsägelser. Under en ceremoni på Atlantas flygplats för att fira den nya linjetrafik som flygbolaget Delta öppnar mellan Atlanta och Accra håller en person som presenterar sig som afrikansk-amerikansk hövding, och producent för en svart konstfestival, invigningstalet där han uppmanar afrikansk-amerikaner och ghanaier att flyga till Accra. Efteråt går Feld fram till mannen och berättar om sin forskning, och erbjuder sig att skicka cd-skivor med jazzmusik från Accra till honom. Men mannen är inte intresserad: "Vi jobbar bara med *autentiska* ghanaiska grupper!" Det accentuerar frågan om vad som egentligen är "äkta" musik, och att det finns olika uppfattningar om det.

Jazz Cosmopolitanism in Accra är ett föredömligt exempel på gedigen akademisk forskning presenterad på ett tillgängligt sätt. Boken bygger på Felds nära relation till musikerna. Och när han frågar rakt på sak om han kan kalla Nii Noi Nortey för jazz-kosmopolit, kommer svaret snabbt: Ja, om det betyder "going beyond your little horizon" och att spela som de gör genom att låna från många traditioner, erfarenheter och människor, och också peka framåt mot framtiden.

NOT

- ¹ Stort tack till Steven Feld som skickade bilden och gav tillstånd att publicera den här. Jag är också tacksam för Hasse Huss' värdefulla kommentarer.

REFERENSER

- Appiah, Kwame Anthony, 2007. *Cosmopolitanism: Ethics in a World of Strangers*. New York: W. W. Norton.
- Bhabha, Homi K., 1994. *The Location of Culture*. London: Routledge.
- Bhabha, Homi K., 1996. "Unsatisfied: Notes on vernacular cosmopolitanism", i Garcia-Moreno, Laura & Pfeiffer, Peter C. (eds.), *Text and Nation*. Columbia, S.C.: Camden House.
- Feld, Steven, 1996. "Waterfalls of song: An acoustemology of place resounding in Bosavi, Papua New Guinea", i Feld, Steven & Basso, Keith H. (eds.), *Senses of Place*. Santa Fe, N. Mex.: School of American Research Press.
- Feld, Steven, 2012. *Jazz Cosmopolitanism in Accra: Five Musical Years in Ghana*. Durham: Duke University Press.
- Feld, Steven, 2015. "Acoustemology", i Novak, David & Sakakeeny, Matt (eds.), *Keywords in Sound*. Durham: Duke University Press.
- Habermas, Jürgen, 2006. *The Divided West*. London: Polity Press.
- Hannerz, Ulf, 2004. "Cosmopolitanism", i Vincent, Joan & Nugent, Daniel (eds.), *Companion to the Anthropology of Politics*. Oxford: Blackwell.
- Pollock, Sheldon, 2002. "Cos-

mopolitan and vernacular in history," i Breckenridge, Carol A.; Pollock, Sheldon & Bhabha, Homi K. (eds.), *Cosmopolitanism*. Durham: Duke University Press.

Rapport, Nigel, 2012. *Anyone, the Cosmopolitan Subject of Anthropology*. Oxford: Berg-hahn.

Werbner, Pnina (ed.), 2009. *Anthropology and the New Cosmopolitanism: Rooted, Feminist and Vernacular Perspectives*. London: Berg/Bloomsbury.

SUMMARY

*Jazz in Ghana:
Music as Cosmopolitanism
(Jazz i Ghana:
Musik som kosmopolitism)*

Cosmopolitanism used to be associated with travelling elites who were floating above ordinary people and everyday life.

Now almost everyone travels – driven by pleasure or necessity – and media, especially the Internet, make the world's diversity and power structures more accessible. Cosmopolitanism has become a cultural openness towards difference as well as a political awareness about global problems.

So how is cosmopolitanism connected to local life? Vernacular cosmopolitanism is the point of departure in the pathbreaking *Jazz Cosmopolitanism in Accra: Five Musical Years in Ghana* by the American anthropologist Steven Feld who also is a jazz musician. Feld describes how jazz musicians in Ghana play John Coltrane's music on their local instruments and discuss this in relation to their world view. One of the musicians, Nii Noi Nortey, identifies as a jazz cosmopolitan if it means "going beyond your little horizon" and play like they do by borrowing from many traditions, experi-

ences and people, and also to point ahead into the future.

Keywords: cosmopolitanism, jazz, local life, anthropology, Ghana, Steven Feld.

HELENA WULFF is Professor in Social Anthropology at Stockholm University, Stockholm, Sweden.

Anmälningar och notiser

Narrativitet och materialitet i förening

Katarina Ek-Nilsson & Birgitta Meurling, (red.), *Talande ting: Berättelser och materialitet*, Uppsala, Institutet för språk och folkminnen, 2014.

Berättelser kan sätta stillastående scenerier i rörelse. Den episka formen skänker liv åt det materiella.

Är motsatsen tänkbar, frågar sig etnologen Ulf Palménfelt. Skulle vi kunna tänka oss att berättelser "fryser" en pågående rörelse och ger den materialitet". Javisst, svarar Palménfelt, det sker hela tiden. Detta kan verka som en paradox: å ena sidan påstår han att berättelser sätter liv och rörelse i stillastående samlingar av objekt; å andra

sidan menar han att berättelser fryser pågående handlingar och skeenden och ger dem en fast, nästan materiell struktur.

Detta är den inledande upptakten till boken *Talande Ting: Berättelser och materialitet*, redigerad av Katarina Ek-Nilsson och Birgitta Meurling. Artiklarna i boken utgår från de inlägg som gjordes vid ett narrativitetsseminarium vid Institutet för språk och folkminnen i Uppsala hösten 2012. Etnologer och folklorister från tre nordiska länder och sex lärosäten hade mött upp för att diskutera narrativitet och dess relation till materialitet.

Medverkande författare är (förutom de nämnda redaktörerna): Charlotte Hyllén-Cavallius, Stockholm; Sofia Jonsson, Uppsala; Lars Kaiser, Stockholm; Eerika Koskinen-Koivisto, Helsingfors; Åsa Ljungström, Uppsala/Sundsvall; Elin Lundquist, Stockholm; Lena Marander-Eklund, Åbo; Marsanna Petersen, Lund; Susanne Nylund Skog, Uppsala; Ulf Palménfelt, Uppsala/Visby; Susanne Waldén, Uppsala.

Det är en samling mångfrestande artiklar om hur

materiella ting kan ge innehåll och form åt olika former av berättelser, som här lagts på forskarbordet – och det är reflexivt, väldokumenterat och perspektivrikt.

Palménfelt tydliggör i artikeln "Isberg och planeter: Berättelser och materialiteter" för två grundläggande egenskaper för berättelser (aspekter som för övrigt genomsyrar bokens artiklar).

Den första är att se berättelsen som en kulturell form med de dubbla egenskaper som ordet form har på många språk: form är både orsak och verkan. Kulturella former, menar han, fungerar som former som representerar sina strukturer i en grupp eller i ett samhälle. Formerna är föränderliga, men har samtidigt en viss grad av permanent.

Den andra grundläggande egenskapen som Palménfelt vill påminna om är att berättelsen är inte skeendet. Berättelsen är en berättares återgivande av ett händelseförlopp. Han exemplifierar med filmen och teatern som försöker göra illusionen starkare genom att visa publiken en serie händelser i samma ögonblick som de inträffar –

men om man tänker efter så vet vi ju att där finns en berättare också. Det är alltså inte filmen, teaterpjäsen eller berättelsen som är rörliga och föränderliga, utan de skeenden de återger.

Bland övriga bidrag märks under temarubriken "Berättad erfarenhet" t.ex. Susanne Nylund Skogs artikel "Lingon och potatis, Stockholm och Czernowitz: Materialiteter i en judinnas levnadsberättelse". Hon skriver insiktsfullt om hur en i Sverige boende judinnas levnadsberättelse får innehåll och fokus med hjälp av det materiella, som t.ex. möblemang och matvaror, som ger tyngd åt minnet. Det judiska perspektivet är också ämnet i Sofia Jonssons artikel "Är du vad du äter? Mat, minne och materialiteter", under temarubriken "Kulturella identifikationer". Hon skriver om hur unga judars berättelser om sin kulturella identitet gestaltas i den traditionella judiska måltiden. Att vara judisk är att konkret göra

något, så som att t.ex. tillaga och äta en viss måltid.

Under temat "Levd materialitet" skriver Elin Lundquist i artikeln "Mellan fåglar, ting och människor: Hur fågelskådarnas seende formas" initierat om hur fågelskådare med hjälp av specifik utrustning tittar och lyssnar på fåglar, om hur de använder utrustningen samt om hur interaktionen mellan ting och aktör ser ut.

I artikeln "Bland prästkappor, albor och kaftaner: Om minnen, materialitet och performans" berättar Birgitta Meurling välskrivet och idérikt om hur minnen från det förflutna påverkar tolkningen av prästkläder och kyrkliga ritualer i samtiden, hur minnen, materialitet och performans på ett komplext vis vävs samman.

Det avslutande temat har rubriken "Ett tänkt förflutet". Här bidrar Lars Kaiser i artikeln "The Pink Floyd Happening" med ett reflexivt resonemang om hur en Pink

Floyd-konsert, som genomfördes i Stockholm 1967, rekonstrueras i april och maj 2011 på samma plats, jazzklubben Gyllene cirkeln, där den ursprungligen gick av stapeln 1967.

Eerika Koskinen-Koivisto och Lena Marander-Eklund analyserar i artikeln "Den rödprickiga klänningen – bruket av berättelsen om 1950-talet i en politisk familjekampanj" uppslagsrikt ett fotografiskt fotomaterial som användes i den familjekampanj som Kristdemokraterna i Finland drev år 2010. Författarna för ett väldokumenterat och tänkvärt resonemang om nostalgiska representationers allmänna användning i kommersiella och politiska sammanhang.

Sammanlagt tolv artiklar ingår i denna väl sammanhållna och mycket läsvärda bok.

Roger Jacobsson, docent,
Kulturella Perspektivs
chefredaktör

I nästa nummer

För dig som är intresserad av
vad som händer inom humanistisk och
samhällsvetenskaplig kulturforskning är

Kulturella Perspektiv

den givna mötesplatsen

Nästa nummer är inget undantag!

KULTURELLA PERSPEKTIV

Tidskriften för nya kulturstudier

Bästa läsare,
du är mycket välkommen som
prenumerant på Kulturella Perspektiv!

275 kr för fyra nummer 2015

Postgiro 65 33 59-0

KULTURELLA PERSPEKTIV - TIDSKRIFTEN FÖR NYA KULTURSTUDIER

